

AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH
im. Władysława Strzemińskiego w Łodzi

SZTUKA CISZY W DZIAŁANIACH ARTETERAPEUTYCZNYCH
- na przykładzie cyklu obrazów malarskich i instalacji artystycznej

Promotor:

prof. Wiesław Karolak

Autor:

mgr Aleksandra Kucewicz-Wasilewska

Łódź 18.02.2019

SPIS TREŚCI

WSTĘP	3
1. SZTUKA	5
1.1. Rozumienie komplikacji sztuki współczesnej	6
1.2. Inspiracje artystyczne	7
1.3. Sztuka relacyjna.....	12
2. SZTUKA I MEDYCYNA	13
2.1. Choroba i jej znaczenie w twórczości człowieka	14
2.2. Rehabilitacja jako forma działań arteterapeutycznych	16
2.2.1. Wybrane przykłady warsztatów arteterapeutycznych dla pacjentów	18
2.3. Rola pacjenta w procesie twórczym.....	26
2.3.1. Sztuka i psychologia.....	27
2.3.2. Człowiek w świetle wybranych teorii pedagogicznych i psychologicznych	28
3. PROBLEMATYKA I ZAKRES PROJEKTU BADAWCZEGO	30
3.1. Koncepcja	30
3.2. Hipotezy.....	31
3.3. Wskaźniki i narzędzia badawcze.....	32
3.4. Cel projektu	32
3.5. Strategia ewaluacyjna	33
3.6. Realizacja projektu artystycznego	34
3.6.1. Idea	34
3.6.2. Etapy działania	37
3.6.3. Analiza wybranych obrazów z cyklu malarskiego <i>Monochromy</i>	42
3.6.4. Instalacja artystyczna <i>Pomiędzy bytami</i>	44
PODSUMOWANIE	47
BIBLIOGRAFIA.....	48
ZAŁĄCZNIKI.....	51
REPRODUKUCJE	52
TŁUMACZENIE PRACY DOKTORSKIEJ W JĘZYKU ANGIELSKIM.....	62

WSTĘP

„Szpital nocą.
Ciszę przesywa długi krzyk bólu.
Sceny jakże niedawna częste.
Te głosy dziś cichną.
Cierpienie traci głos.”¹

Mieszanie pojęć sztuka i medycyna towarzyszyły mi od pierwszych chwil, kiedy postanowiłam zająć się tematem ciszy w działaniach arteterapeutycznych. Sugestie, iż nie powinnam łączyć tych dwóch, jakże odrębnych, dziedzin sprawiły, że zaczęłam szukać w literaturze potwierdzenia, że nauki te - nie dość, że się nie wykluczają, to wręcz uzupełniają. Zdaniem Henryka Elzenberga „*między myśleniem naukowym a wartościującym, jakie cechuje sztukę, istnieje kolizja*”². Badania nad tematem ciszy szpitalnej były długie i mozolne. Nie zwiastowały szybkiej, a nawet owocnej finalizacji, aż do momentu wszczęcia przewodu doktorskiego na Akademii Sztuk Pięknych w Łodzi. Wówczas jeden z profesorów zasiadających w Komisji Rady Wydziału potwierdził słuszność mojej hipotezy badawczej. Zasugerował jednocześnie podobieństwo myślenia z doktorem Andrzejem Szczeklikiem w jego książce *Katharsis. O uzdrowicielskiej mocy natury i sztuki*. Na samym wstępie składam ogromne podziękowania temu profesorowi (niestety nie znam imienia i nazwiska), gdyż od pierwszych stron zapoznania z lekturą utwierdziłam się w przekonaniu, że dwa lata badań nad tematem, nie były czasem straconym.

Szczeklik już w roku 2003 napisał, iż sztuka i medycyna mają wspólny rodowód – magię. Jego zdaniem zarówno doznania senne, mity, a także tytułowe oczyszczenie znajdują odzwierciedlenie zarówno w obszarze medycyny oraz jako gałęzie sztuki. Są to doznania na pograniczu wizji szamańskiej, ale obie dziedziny nauki zarówno medycyna, jak i sztuka wymykają się często rozumowemu pojęciu.

¹ A. Szczeklik, *Katharsis. O uzdrowicielskiej mocy natury i sztuki*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, s. 97.

² H. Elzenberg, *Nauka i barbarzyństwo*, w: tegoż, *Z historii filozofii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 218.

Osobiście odnajduję elementy magii w malarstwie. Od zarania dziejów badano wpływ działania barwy na psychikę człowieka. Już w starożytnej Grecji zadawano sobie pytanie: Czym jest kolor? Arystoteles opowiadał o „wtórnych” jakościach rzeczy, które występują w postrzeganiu i jako przykład podawał kolor³. W wiekach późniejszych analizowano barwę pod kątem zjawiska fizycznego, chemicznego, psychologicznego⁴. W rezultacie nauka o barwie doczekała się ujęcia w wielu dyscyplinach. Przytoczyć należy choćby Edward’a Bullough’a, który w swoich rozważaniach psychologiczno-estetycznych dowiódł jak proste – podstawowe – barwy wpływają na reakcję różnych ludzi⁵. Rzepińska pisze, że dziś *„Kolor przeżywa swój triumf jako czynnik o powszechnie uznanej, wielostronnej doniosłości, którego znaczenie sięga aż do dziedziny terapii. Najważniejszą przyczyną obecnego zainteresowania problematyką barwy jest odkrycie jej funkcji w życiu i pracy ludzkiej i pragnienie racjonalnego wyzyskania tej funkcji”*⁶.

Parafrazując powyżej przytoczone słowa, zastosowanie barwy w malarstwie skrywa pewną tajemnicę, którą zna zazwyczaj sam autor. W przypadku opisu poniższych badań, ów sekret dotyczy również pacjenta onkologicznego, który czynnie uczestniczy w projekcie, i bez którego stworzenie cyklu malarskiego *Monochromy* oraz *Instalacji artystycznej* byłoby niewykonalne. Wielogodzinne rozmowy, które przeprowadziłam z osobami przebywającymi w szpitalu na temat choroby, doprowadziły mnie do analizowania tematu ciszy, jakże innej w moim odczuciu niż chorego. Finalnie jako odpowiedź powstała praca artystyczna. Realizacja stała się jednocześnie propozycją komunikacji z przypadkowym odbiorcą oraz zaproszeniem go do hermetycznego środowiska, jakim jest specyfika oddziałów onkologicznych. Poprzez elementy formalne praca artystyczna miała na celu pobudzać zmysły, stając się narzędziem do nawiązania dialogu z osobami chorymi i swoistego współodczuwania ciszy szpitalnej. Dzięki temu zabiegowi malarstwo i instalacja przyjęły funkcje społeczne, kreując relacje.

³ M. Rzepińska, *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Arkady, Warszawa 1989, s. 8.

⁴ Tamże, s. 16.

⁵ Tamże, s. 16.

⁶ Tamże, s. 17.

1. SZTUKA

Sztuka niezmiennie inspiruje mnie od lat. Jest dla mnie czymś na zasadzie skarbnicy, z której czerpię garściami. W mojej pamięci często przechowuję obraz małej dziewczynki, która przegląda artystyczne albumy w domowej bibliotece. Pierwsze zajęcia plastyczne, prowadzone w domu kultury katolickiej, ukazały mi ścieżkę zabawy z farbami i pędzlem. Możliwość niewerbalnej wypowiedzi artystycznej stała się łatwiejszą komunikacją z otoczeniem. Od tego momentu zaczęłam intensywną pracę twórczą, ucząc się podstaw technik plastycznych. Wyływały z tych doświadczeń przeróżne prace, bardziej lub mniej dobre. Do dziś przechowuję teki rysunków przedszkolnych – od bazgroł począwszy, aż po zwoje kryjące akademickie lekcje anatomii ludzkiego ciała. Nie bez znaczenia są również olejne pejzażyki, które zdobią ściany domów cioci i wujków.

Przez długi okres czasu pojmowałam pracę twórczą jako produkt.

W pewnym momencie swojego życia zaczęłam zastanawiać się nad samym tworzeniem dzieł jako wytworów pracy plastycznej. Znane modernistyczne stwierdzenie „robienia sztuki dla sztuki” zaczęło być hasłem przewodnim w mojej głowie. Wywodzi się ono od Victora Cousin’a, który w swojej książce *O prawdzie, o dobru, i o pięknie*⁷ sygnalizował zajmowanie się formą dzieła z pominięciem jego treści. Rozpoczęłam wewnętrzną analizę siebie, jako artysty – robota produkującego obrazy jako formy. Jednocześnie – cały czas towarzyszyła mi myśl, że nie potrafię mówić inaczej niż poprzez używanie języka artystycznego.

Okresem przełomowym w moim życiu okazał się kurs psychoterapii Polskiego Instytutu Ericksonowskiego, gdzie doświadczyłam odpowiedzi na nurtujące mnie pytania. Poprzez uczestniczenie w grupowych sesjach terapeutycznych uświadomiłam sobie potrzebę działania w zespole, komunikację z drugim człowiekiem, wymianę myśli i spostrzeżeń. Sztuka w kontekście niesienia pomocy drugiemu człowiekowi okazała się dla mnie wartością nadrzędną. Zwróciłam uwagę na priorytetowe działanie, kiedy podczas aktu twórczego uwalnia się nagromadzony we wnętrzu ciała: stres, lęk, łzy. Sztuka w jednej chwili przestała

⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_dla_sztuki [dostęp z dnia: 5.02.2019]

być skupiona „na samej sobie”, ale wykroczyła poza granice tworzenia. Rozpościeranie wachlarza „działań niepożądanych” – nieświadomie lecząc – było inspiracją.

1.1. Rozumienie komplikacji sztuki współczesnej

Sztuka współczesna przekracza pewne znane zasady, techniki czy języki form estetycznych. Należy zwrócić tutaj uwagę na interdyscyplinarność sztuki. Zarówno nowe media, jak i szeroko rozumiana sztuka *performance art* czy instalacji artystycznej nawiązują do estetyki relacyjnej. Wyróżnia się model odbiorca-współtwórca. Coraz częściej zwraca się uwagę na temat komunikacji międzyludzkiej w sztuce współczesnej. Nawiązanie do zwykłego życia, codzienności. Ważna jest terażniejszość, ale też historyczność zdarzeń oraz przyszłość. Wszystko to wpływa na tworzenie obrazu współczesnej arteterapii, na którą wpływa sztuka współczesna.

„Artysta angażuje odbiorcę do rozszyfrowywania symboli i metafor”⁸. Emocjonalność tych przeżyć dla odbiorcy jest tak duża, iż powoduje pełne zaangażowanie myśli. Sztuka przenika w nasze życie, tak jak nasze życie przenika do sztuki. Istotą przedstawień stają się nasze problemy, zwykłe czynności, szarość dnia.

Profesor Ryszard W. Kluszczyński wskazuje na cechę współczesnego odbiorcy sztuki, który występuje zarówno jako widz i użytkownik:

[...] moja propozycja kieruje uwagę nie ku strukturze dzieła, lecz w stronę pola interaktywnej komunikacji czy też interaktywnego wydarzenia. Dzieło interaktywne zostało tu wpisane w szerszy, dynamiczny kontekst komunikacyjny⁹.

Wytwór artysty, nie stanowiąc finalnego, skończonego dzieła, wyznacza w zamian pole aktywności odbiorców, których interaktywne działania powołują do istnienia dzieła – wydarzenie. Niezależnie więc od tego, jaką postać uzyskuje finalny produkt indywidualnej

⁸ W. Karolak, *Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Difin, Warszawa 2014, s. 22.

⁹ R.W. Kluszczyński, *Sztuka interaktywna. Od dzieła – instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, s. 193.

pracy artysty, dzieło interaktywne odnajduje swój rzeczywisty, ostateczny wymiar dopiero w efekcie partycypacji zachowań odbiorców”¹⁰.

Język komunikacji wizualnej cechuje kod obrazowy. Z jednej strony, potencjalny odbiorca nie musi wcale wspomagać się werbalnym opisem dołączonym do dzieła, aby go rozumieć czy odczuwać. Treści obrazowe przekazywane są często językiem ikonografii i symboliki. Z drugiej, dla przypadkowego odbiorcy szeroko rozumianej sztuki współczesnej lub chociażby osoby niewidomej, audio deskrypcja dołączona do dzieła umożliwi jego wyobrażenie, zrozumienie.

Podczas wizyt w galeriach sztuki uwielbiam moment, kiedy ukradkiem dotykam, wążam obraz. Uaktywniają się moje wszystkie zmysły. Zredukowanie do używania zmysłu wzroku w przypadku oglądania obrazu ogranicza. Spotkanie na swojej ścieżce artystycznej osoby niewidomej i przebywanie z nią przez kilka dni, uświadomiło mi siłę naszych zmysłów. Dzięki temu doświadczeniu poczułam potrzebę poszerzenia mojej pracy artystycznej o element audio. Ważny stał się dotyk. Cykl *Monochromy* nabrał kolejnego znaczenia poprzez dołączenie nośnika audio do każdego obrazu oraz fakturę.

Odbiorca, który żyje we współczesnym świecie zdominowanym obrazem i komunikacją wizualną ma prawo wybrać, jakiego zmysłu użyje w momencie spotkania ze sztuką.

1.2. Inspiracje artystyczne

Mimo, iż moje wcześniejsze prace nawiązywały do ekspresji i figuratywności, postanowiłam ograniczyć zarówno kolorystykę, jak elementy przedstawieniowe. Abstrakcyjność formalna wiązała się z ograniczeniem zastosowania barwy. Badałam jej możliwości monochromatyczne. Inspirując się głównie malarzami sztuki nowoczesnej: Ivesem Kleinem, Markiem Rothko, Aleksandrem Rodczenko i ich czystością przedstawienia koloru, podążałam ścieżką kreatywnych eksperymentów i rozważań na temat emocjonalnego rozważania barwy w aspekcie psychologicznym.

¹⁰ R.W. Kluszczyński, dz. cyt., s. 218.

Kolory podstawowe

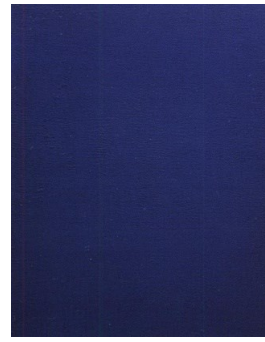
■
RODCZENKO
Czysty kolor czerwony
1921

■
RODCZENKO,
Czysty kolor błękitny
1921

■
ROTHKO
Untitled
1969

■
IVES KLEIN
Błękitny IKB 48
1956

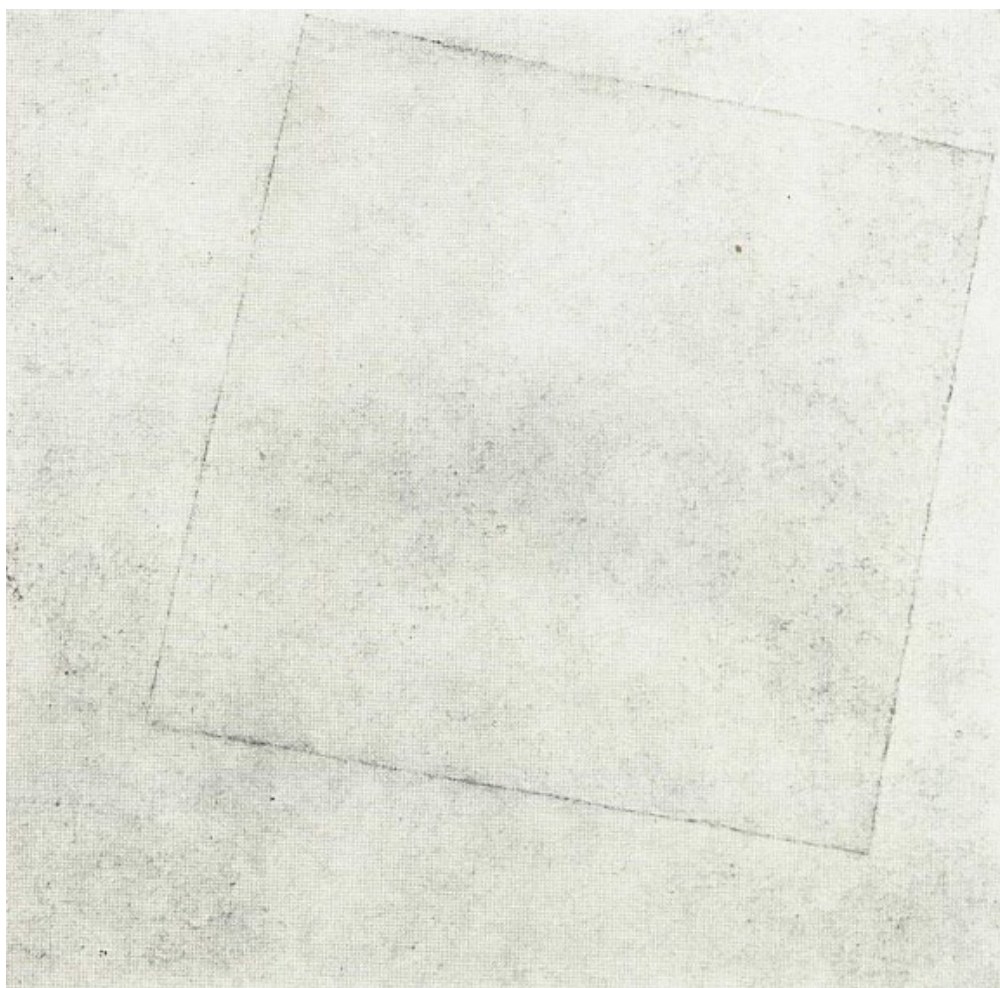
W drugim etapie pracy nad serią obrazów zdecydowałam się nałożyć warstwy czystej bieli. Inspirujące w tym okresie były dla mnie prace Malewicza. Biel stała się barwą znacząca w tym rozważaniu malarskim. Jej czystość dała możliwość odzwierciedlenia pejzaży wewnętrznych szpitala, odkrywanych przeze mnie niemal codziennie.

Zastosowanie figur geometrycznych, płaszczyzn, nawiązuje do fascynacji twórczością Jana Berdyszaka. Jego filozofia sztuki, w której badał prostotę i syntezę barwy oraz formy, są mi niezwykle bliskie. Podobnie jak Berdyszak wyznaję zasadę, że „z potrzeby doświadczenia, rozpoznawania i wyrażania rodzą się różnorodne postacie obrazów”¹¹.

Biel na obrazach nawiązuje również do struktury bandaża, którym obwiązywane były chore części ciał pacjentów. Inspiracja kompozycjami unistycznymi Władysława Strzemińskiego jest widoczna na pierwszy rzut oka w moich przedstawieniach. Czy obraz jako płaski czworobok zamknięty ramą potrafi opowiadać o ciszy w swoim przedstawieniu kolorystycznymi strukturalnym?

¹¹ E. Kościelak, M. Szafkowska, *Jan Berdyszak. Szkice i rysunki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2012, s. 21.

Myślę, że dla wielu nie. Podobnie jak unistycznych obrazów Strzemińskiego nie rozumiała jego córka, Nika Strzemińska, porównując je z obiciem fotela¹².

■
KAZIMIERZ
MALEWICZ,
Biały kwadrat
na białym tle,
1917-1918

Struktura/ faktura

■
WŁADYSŁAW
STRZEMIŃSKI,
Kompozycja
unistyczna14,
1934

■
WŁADYSŁAW
STRZEMIŃSKI,
Kompozycja
unistyczna13,
1934

¹² https://msl.org.pl/wydarzeniams/archiwum/strzeminski-kompozycja_unistyczna_13,372.html [dostęp z dnia 12.01.2019]

Stworzenie instalacji artystycznej jest dopełnieniem malarskich rozważań na temat ciszy. Można nawet powiedzieć, że stanowi integralną całość pracy. Fascynacja potraktowaniem ciszy w pracach Johna Cage'a wpłynęła na świadomą syntezę tworzenia instalacji, bazując na dwóch elementach: świetle i dźwięku.

John Cage w swojej kompozycji muzycznej „4'33” stosuje pauzy, które powodują, że utwór może być wykonany przy użyciu każdego instrumentu. Jest to typowa praca konceptualna i sama idea jest kluczowym elementem opowieści artysty. Cisza, która towarzyszy temu dziełu uwypukla każdy dźwięk otoczenia: słychać szmer szeptania publiczności, skrzypienie krzesel, a nawet odbijanie się kropli deszczu na dachu. Istota bytu kompozytora tu i teraz, który przez cztery minuty i trzydzieści trzy sekundy siedzi na scenie w zupełnej ciszy, jest zwróceniem uwagi odbiorcy na świat, który nas otacza. Uwypuklenie sfery wrażeń słuchowych silnie wpływa na odczuwanie dzieła.

Dotykam tutaj szeroką dziedzinę, jaką jest estetyka muzyki.

Sama nie jestem muzykiem. Nie posiadam wykształcenia w tej dziedzinie. Jednak od kiedy pamiętam, odbieranie bodźców dźwiękowych niezwykle wpływało na moje odczuwanie i myślenie. Często podczas pracy malarskiej towarzyszą mi dźwięki utworów muzycznych lub dźwięków otoczenia, które wpływają na moje wyobrażenia twórcze.

„Każde coś i coś ma sobie właściwe pomiędzy.

Pomiędzy wyłania coś innego. Pomiędzy i pomiędzy rodzi odrębne.”¹³

Pomiędzy – to jedno z moich ulubionych, kluczowych słów ze słownika Jana Berdyszaka. Wielokrotnie odnoszę się do jego znaczenia i głębi w moich pracach plastycznych. Artysta używa go w kontekście „*mediacji, procesualności i dyskursywności*”¹⁴. Opowiadanie o ciszy szpitalnej jest dla mnie poszukiwaniem „czegoś” właśnie pomiędzy światem ludzi chorych a zdrowych. Jest próbą zwrócenia uwagi na problem wyparcia osób chorych na nowotwory

¹³ E. Kościelak, M. Szafkowska, *dz. cyt.*, s. 23.

¹⁴ J. Berdyszak, *Gęstość cienia. Pomiędzy światłem a ciemnością*, Wydawnictwo Centrum Sztuki Współczesnej Znaki czasu, Toruń 2012, s. 8.

ze świata ludzi zdrowych i próbą umieszczenia ich w hermetycznej szpitalnej przestrzeni. Pomimo, iż żyjemy w XXI wieku, nadal istnieje przeświadczenie, że „rakiem” można się zarazić.

Instalacja artystyczna *Pomiędzy bytami*, zawieszona w przestrzeni, działa w ciszy, która przepełniona jest dźwiękiem otaczającego świata.

„Czy terażniejszość – teraz’ – jest jedyną rzeczywistością czasu między ,już nie’ i ,jeszcze nie’, czy też - na odwrót – jest ona wyłącznie granicą między przeszłością i przyszłością, ,niczym’ – momentem, który powstając przemija?”¹⁵ Pytanie to stawia Carl Dahlhaus – wybitny przedstawiciel muzykologii niemieckiej – snując rozważania o fenomenologii muzyki. Porusza kwestię czasu przeżytego, który według niego stale płynie, do czasu niezdecydowanego i szybkiego, który nazywa *„czasem wyobrażonym przestrzennie”¹⁶*.

Jednocześnie element wizualny, jakim jest światło, obrazuje w pełni moje własne rozumienie ciszy w pracy badawczej. *„Percepcja wizualna pojedynczego odbiorcy pozwala na przetwarzanie informacji w reakcje psychiczno-emocjonalne”¹⁷*. Inspiracją twórczością rzeźbiarską, jak i instalacyjną duńsko-islandzkiego artysty, Olafure Eliassona, doprowadziła mnie do przekonania, iż to właśnie światło będzie drugim elementem dopełniającym moją pracę.

Należy zadać sobie pytanie: jak wiele skojarzeń wywołuje światło?

Berdyszak przywołuje między innymi słowa, które światło opisują, jako: *„falę, promień, natężenie, neon, żarówkę, oko, słońce, optykę, oświetlenie, odbicie, dobro, czystość”¹⁸*.

Eliasson z kolei, w swoich instalacjach bawi się postrzeganiem światła oraz percepcją barwy. Eksperymentując z elementami świetlnymi nowoczesnej technologii, buduje gigantyczne tęczowe w duńskim muzeum, stosuje ciepłe słoneczne złudzenie zachodzącego słońca w galerii Tate Modern w Londynie¹⁹. Odnosząc się do ostatniej pracy – widzowie doznają uczucia teleportacji – czują się niczym na plaży, rozkładając leniwie ciała na podłodze galerii.

¹⁵ C. Dahlhaus, *Estetyka muzyki*, przeł. Z. Skowron, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 91.

¹⁶ Tamże, s. 92.

¹⁷ S. Kościelecki, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, s. 49.

¹⁸ J. Berdyszak, dz. cyt., s. 8.

¹⁹ <https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern> [dostęp z dnia: 5.02.2019]

Wszystko po to, aby doświadczać „tego niezwykłego ciepła”. Doświadczenie wynika z pracy zarówno receptorów wzroku, jak i kreacji psychicznych, które pobudzają naszą wyobraźnię. Chodzi tu o siłę bodźców wizualnych oraz umiejętność ich przetwarzania.

1.3. Sztuka relacyjna

Podstawa możliwości sztuki relacyjnej związana jest głównie z relacjami międzyludzkimi. Właściwie sztuka zawsze była relacyjna, jeśli chodzi o jej otwartość na drugiego człowieka. Proponowała dialog i dawała możliwość stworzenia wspólnoty. Widoczne jest to zwłaszcza na wystawach malarskich w kontakcie widz - obraz. Przebywanie w jednej przestrzeni wystawienniczej skłania ludzi do swobodnych rozmów, komentarzy na temat oglądanej sztuki. Pojawia się rodzaj bliskości i jedności. *„W zależności od stopnia uczestnictwa wymaganego przez artystę, charakteru dzieł, proponowanych lub reprezentowanych modeli wspólnotowości wystawa wygeneruje szczególny ,obszar wymiany”*²⁰.

Podstawą sztuki relacyjnej jest obserwacja rzeczywistości: zmieniających się procesów i postaw ludzkich. Artysta jest cierpliwym i dokładnym badaczem tego, co dzieje się wokół niego. Nie kłamie, autentycznie opowiada, demaskuje pozory. Łączenie kodów społecznych, codziennych skrawków życia i przekładanie ich na język sztuki konstytuuje i zmienia obraz postaci artysty w świecie publicznym. Zainteresowanie bieżącymi, czasami błahymi problemami dnia codziennego staje się ważne.

Z moich obserwacji wynika, że tworzenie projektów z nawiązaniem do sztuki relacyjnej staje się coraz częstszym zjawiskiem w sztuce współczesnej. Przykładem może być postać Elżbiety Jabłońskiej, toruńskiej artystki, która poprzez swoje zaangażowanie społeczne - bada relacje semantyczne widza²¹. Rozeznanie społeczne i walka z bieżącymi problemami jest tematem, który dla artysty jest inspirujący. Dzięki temu przeciętny obywatel czuje się zauważony i nielekceważony. Samo dzieło natomiast – staje się narzędziem do nawiązywania kontaktów międzyludzkich.

²⁰ N. Bourriaud, *Estetyka relacyjna*, przekł. Ł. Białkowski, Wydawnictwo Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2012, s. 46.

²¹ <http://www.elajablonska.com/> [dostęp z dnia: 5.02.2019].

2. SZTUKA I MEDYCyna

„Nie jest sprawą sztuki / prawdy szukać to są rzeczy nauki”²²

Od momentu kiedy człowiek stąpał bosą stopą po ziemi, bano się uczucia bólu i poszukiwano sposobów, jak można się od niego uwolnić. Już sam mit o Prometeuszu, który przykuty łańcuchami do skalnych ścian Kaukazu, mówi o niewyobrażalnym ludzkim cierpieniu i o niemożności dostąpienia upragnionej śmierci. Dramatyzmu dodaje obraz orła, który w roli jedyne go odwiedzającego pożera nieśmiertelnemu wnętrzości. Ból, który nigdy się nie kończy. Nie ma ratunku. Temat ten nadal jest aktualny w naszym życiu. Kiedy przekraczamy próg szpitala, natychmiast mamy przed oczyma obraz cierpienia i walki. W medycynie odnajdujemy wiele tematów, które od wieków nurtują ludzkość. Przykładem jest: ból, choroba, śmierć, ciało. Są to genialne tematy dla działań w obszarze sztuki. Medycynę „bezpośrednią” klasyfikuje się jako tę, w której zachodzi interakcja lekarz – chory. Często w tych momentach egzystencja ludzka przestaje mieć znaczenie. Traktujemy doktora medycyny niczym maga, któremu zawieramy nasz los. Oddajemy nasze ciało w pełnym zaufaniu, że zostaniemy uzdrowieni. Dosłownie „modlimy się”, aby te „nad-ludzkie” lekarskie ręce dokonały cudu, ulżyły w cierpieniu, oczyściły. Z drugiej strony mamy do czynienia z medycyną „rozległą”, która bazuje na licznych eksperymentach z obszaru: farmakologii, psychologii czy biologii w kontekście rozważań etycznych.

Należałoby zapytać: gdzie tutaj miejsce dla sztuki?

Historyczna wędrówka pomiędzy zmianami idei i koncepcji w sztuce doprowadziła mnie do jednoznacznej konkluzji. Współcześnie sztuka ma swoje prawdziwe przeznaczenie, które przekracza granice estetycznych rozważań o formie czy barwie. Funkcją nadrzędną sztuki jest zadanie: *refleksja nad formami życia człowieka*²³.

Przykładem tych słów może być działalność artystyczna Josepha Beuys’a, dla wielu niezrozumiała, irytująca i często nazywana działaniami szamańskimi. Sam Beuys mówi, „że

²² A. Szczeklik, dz. cyt., s. 97.

²³ Ch. Druml, B. Habrat, J. Kaumkötter, E. Galińska, A.H. Murken, M.A. Potocka, *Medycyna w sztuce*, Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie, Kraków 2016, s. 38.

*to, co robi, można bez problemu przenieść do świata medycyny*²⁴. W rozważaniach artysty najważniejszy jest człowiek i to jego postać oraz jego nastawienie do natury stanowi ich centrum. Wielowarstwowość działań często odnosi się do języka mitologii i podkreśla życiowe przesłanie, iż „*dla człowieka wtajemniczonego zmartwychwstanie jest elementem śmierci. Uzdrawielską moc może mieć tylko twórczy akt poznania, ale musi być on oparty na wierze*”²⁵.

Osobiście mam poczucie, że powinnam poprzez sztukę służyć ludziom, którym los odebrał najważniejszą część życia – zdrowie.

2.1. Choroba i jej znaczenie w twórczości człowieka

Choroba uświadamia kruchość istnienia, stając się przysłowiowym *memento mori*. W tym okresie pojawia się ludzka bezradność i zwątpienie. Jednocześnie ujawnia się ogromna determinacja jednostki. Człowiek zaczyna działać. Walka o każdy okruszek dnia jest próbą powrotu do normalnego świata – świata zdrowych. Uwalniają się emocje, które towarzyszą cierpieniu, złość, frustracja, rozpacz. Powodują one wstrząs uczuciowy, który staje się oczyszczeniem. „*Kiedy się słucha chorych, którzy walczą z chorobą katharsis nabiera oczywistości*”²⁶.

W sztuce choroba rozumiana jest dwojako. Przybiera strukturę symboliczną. Po pierwsze – ukazuje dwa odrębne światy - ludzi chorych i zdrowych. Istnieje ogromna przepaść pomiędzy lękiem i samotnością chorego, a niezrozumieniem i bezsilnością zdrowego człowieka. Często zaznacza się problem społecznej izolacji człowieka chorego, co stanowi drugie pole symboliczne. Choroba stawia pacjenta w roli wyrzutka zmuszonego doświadczać stanu obcego w stosunku do reszty świata.

Choroba dotyka również, nie tylko osoby poszkodowanej, ale całej rodziny. Osłabiony człowiek staje się chorobą dla swojego otoczenia. Cierpią współtowarzysze życia, którzy

²⁴ Cyt. za: C. Bodemann- Ritter, *Joseph Beuys. Jeder Mensch ist ein Künstler. Gespräche auf der Documenta 5 / 1972*, Ulstein Tb, Frankfurt am Main – Berlin -Wien 1975, s. 96.

²⁵ Tamże, s. 40.

²⁶ A. Szczeklik, dz. cyt., s. 150.

przeżywają chorobę w podobny sposób, a czasami nawet dotkliwiej. Wiąże się to z poczuciem odchodzenia. Uświadomieniem lęku przed umieraniem. Często pacjenci zadają pytanie: „Dlaczego ja?”; „Dlaczego choruje osoba mi najbliższa?”; „Dlaczego nas to spotkało?”. Poczucie zbliżającej się utraty kogoś ważnego splata się z nadzieją na uzdrowienie. Można zaryzykować stwierdzenie, iż każdy człowiek w obliczu śmierci staje się twórcą.

Z moich obserwacji podczas pracy w szpitalu wynika, że choroba zmienia człowieka. Zmienia jego myślenie i podejście do życia. Pacjenci nabierają pokory. Otwierają się na rzeczy nowe, nieznane. Chorzy przychodzą na zajęcia plastyczne z „*trzęsącymi się nogami*”²⁷. Lęk przed grupą, nowym wyzwaniem niekiedy paraliżuje. Innym razem – grupa daje poczucie wsparcia i wyrwa z osamotnienia. Spotkania ze sztuką uwalniają napięcia, łagodzą stany depresyjne. Sztuka często działa niczym lekarstwo, choć nie jest lekarstwem samym w sobie. Sztuka wspomaga leczenie onkologiczne. Posiada potencjał symboliczny, który wspiera psychikę człowieka. Uwalniają się siły psychiczne. Zmienia się nastawienie pacjenta, który wychodzi ze swojego szpitalnego pokoju „do ludzi”. Wracając do niego z powrotem, ma poczucie ogromnej determinacji i siły do walki. Jednak każdy pacjent jest inny. Jeden bardziej zmotywowany, inny obojętny.

Nie uważam, że tworzenie przychodzi choremu zupełnie bezboleśnie. Samo trzymanie i posługiwanie się narzędziem malarskim nie prowadzi do zadawania fizycznego bólu, ale obserwowałam podczas badań, jak wiele wysiłku przychodził choremu, aby zostawić znak na papierze. Niekiedy efektem dwugodzinnej pracy była czysta, biała kartka.

Nie bez znaczenia jest przestrzeń pracowni jako pomieszczenia.

Do spotkań z pacjentami w Centrum Onkologii w Bydgoszczy przydzielono mi dużą, sterylną salę ze stołami i krzesłami. Przypuszczam, że gdyby była to przestrzeń typowej pracowni plastycznej – brudnej od farb, pełnej kolorowych rysunków, narzędzi malarskich, rozwieszonych szkiców, sztalug, łatwiej byłoby pacjentom pobudzić wyobraźnię twórczą, eksperymentować, poszukiwać.

²⁷ Stwierdzenie zaczerpnięte z wywiadu dla radia PIK z pacjentem onkologicznym z dnia 17.01.2019.

Choroba wymaga zaufania. Występowałam w roli badacza – artysty, który oferuje chorym swój czas i umiejętności. Moje działania przez okres kilku miesięcy w szpitalu miały charakter czysto charytatywny. Pomimo, że przyjął postawę obserwatora w badaniach, nigdy nie dałam odczuć pacjentom, że są obserwowani. Swoboda działań, bez narzucania konkretnych tematów pozwalała stworzyć atmosferę relaksu i odprężenia. Pacjenci doznawali uczucia wyciszenia, przebywania w bezpiecznym otoczeniu.

2.2. Rehabilitacja jako forma działań arteterapeutycznych

W dzisiejszym świecie medycyny powszechne jest stosowanie rehabilitacji podczas leczenia lub po przebytych leczeniu szpitalnym. Na świecie termin *therapy of art* jest popularny. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Kanada to kraje, gdzie tego typu terapie - leczenia poprzez sztukę - są wręcz obowiązkowym etapem rehabilitacyjnym. *„Istnieją pełne programy, w których personel medyczny przy pomocy wolontariuszy organizuje zajęcia artystyczne przy łóżku chorego, do najbardziej znanych należą Very Special Arts”*²⁸. W Polsce arteterapia jest nadal w fazie „raczkującej”.

*„W placówkach medycznych, w ramach programów rehabilitacji, programów wsparcia leczenia farmakologicznego, prowadzone są m.in.: psychoterapia, psychorysunek, biblioterapia, muzykoterapia, terapia przez sztuki wizualne, terapia tańcem i ruchem”*²⁹. Można obserwować wykorzystanie jej elementów głównie w leczeniu psychiatrycznym, geriatrycznym. Dużo mówi się o niej, jednak w ośrodkach leczniczych – typowo onkologicznych – rzadko nadal stosuje.

Niezwykle ważna jest funkcja monitorująca proces leczenia, o której często wspominała profesor Agnieszka Gmitrowicz podczas wykładów³⁰. Obserwuje się niewystarczalność zabiegów medycznych w stosunku do rozwijających się schorzeń w dzisiejszym świecie. Arteterapia spełnia podwójną funkcję: korekcyjną (występowanie negatywnych emocji) oraz

²⁸ W. Szulc, *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Difin, Warszawa 2011, s. 27.

²⁹ R. Bartel, *Sztuka w terapii, terapia w sztuce. Teoretyczne i praktyczne aspekty terapii przez sztukę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu, Poznań 2017, s. 20.

³⁰ A. Gmitrowicz, *Zapisy w notatniku wykładów psychiatrii podczas kursu podyplomowego Arteterapia*, Polski Instytut Ericksonowski, Łódź 2015-2016.

stymulacyjną (emocje, które wywierają pozytywny wpływ na psychikę człowieka). Nie wszyscy potrafimy kierować swoimi emocjami, poddawać je samoregulacji. Wpływa to na jakość życia, funkcjonowanie w życiu codziennym i społecznym. O specyfice arteterapii stanowi samo kreowanie wizualne, które wydobywa ekspresję plastyczną w trakcie procesu aktywności. Podwójna natura arteterapii różnicuje ją od działań pozostałych form psychoterapii.

Rozpatrując termin *arteterapia* w kontekście historycznym. W czasach starożytnych funkcjonował jako określenie *cultura animi*, co tłumaczy się jako *uprawianie duszy*. W starodawnych kronikach dalekiego Wschodu doszukujemy się zapisków, jakoby muzyka z pośród sztuk plastycznych wywierała silne działanie na psychikę ludzką. Wiek XIX i XX przedstawiał działania arteterapeutyczne jako element, który wspomaga funkcję zdrowienia. Taka teoria funkcjonuje do dnia dzisiejszego. Często można się spotkać z wymiennym nazewnictwem: arteterapia = terapia przez twórczość. Wydaje mi się, że narasta moda na stosowanie tego terminu zarówno w kwestii edukacyjnej, jak i społecznej. W potocznym tłumaczeniu arteterapia to terapia przez sztukę. Rozumiana jako komunikacja z innymi ludźmi ma na celu nazywanie oddziaływań psychicznych. Twórca wyraża nagromadzone emocje poprzez ekspresję działania w obszarze plastyki. Jednak nie tylko chodzi tu o sferę plastyczną.

Rozpiętość gałęzi arteterapii jest szeroka. Cechuje ją transcendencja, zakładająca stworzenie terminu poza przyjętymi standardami plastycznymi. Zakres jej działania obejmuje:

„biblioterapię, choreoterapię, chromoterapię, dramatoterapię, estezjoterapię, terapię zajęciową, hortikulaterapię, ludoterapię, muzykoterapię, poezjoterapię, psychodramę, silvoterapię, talasoterapię”³¹.

Jakie są korzyści stosowania arteterapii?

Aktywność sfery niewerbalnej prowokuje umysł do twórczych rozwiązań. Osoby po urazach wewnątrzczaszkowych oraz pacjenci z guzami mózgu, mający problem z ośrodkami mowy, wzroku, poruszaniem palcami dłoni lub całej kończyny górnej angażowali się twórczo. Zajęcia pozwalały im walczyć z niedowładami, uciskami związanymi z rozwojem nowotworów

³¹ E. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014, s. 16.

w głowie. Zdarzało się, że już po trzech sesjach arteterapeutycznych osoby łatwiej radziły sobie z utrzymaniem w dłoni narzędzia rysunkowego.

Uaktywnia się sfera sensoryczna, dzięki której zmysł: wzroku, słuchu, węchu, dotyku zostają wykorzystane w działaniu. Angażowanie wszystkich zmysłów wyróżnia arteterapię. Dodatkowo pacjent wzmacnia własną świadomość plastyczną oraz poczucie własnej wartości. Rodzi się samoakceptacja. Zostaje zaspokojona podstawowa potrzeba: bezpieczeństwo oraz poczucie zrozumienia.

Pacjent poprzez działanie arteterapeutyczne daje upust swoim skumulowanym emocjom. Zmniejsza napięcie. Oczyszcza psychikę. Czasami jest to działanie długotrwałe, męczące, nudne, ale zawsze inspirujące. Uwalnianie nagromadzonych lęków przypomina stan *katharsis*. Uczucie *oczyszczenia duszy* opisuje Andrzej Szczeklik, porównując je z *energią duchową*. Szczeklik analizuje uzdrawiający aspekt sztuki poprzez duchowe uzdrawianie ludzi, „gdzie pod wpływem melodii wprawiających duszę w stan zachwyty znajdują ukojenie, jakby zażyli środek uśmierzający [...] *Katharsis nabiera oczywistości. Wiara w magię sztuki przynosi katharsis, gdyż »sztuka jest zaklinaniem rzeczywistości«*”³².

Z moich obserwacji wynika, że arteterapia jako metoda pracy z drugim człowiekiem, nadaje sens życia ludziom chorym i cierpiącym. Uwalnia myśli od choroby. W szpitalnych przestrzeniach uwypukla się ta potrzeba działania twórczego w sposób szczególny.

2.2.1. Wybrane przykłady warsztatów arteterapeutycznych dla pacjentów

Ćwiczenie 1

BEZPIECZNE MIEJSCE

Przebieg ćwiczenia:

- I. Wizualizacja. Usiądźcie swobodnie. Wyciszcie się. Zamknijcie oczy. Uspokójcie oddech. Pomyślcie o miejscu bezpiecznym, do którego chcielibyście wrócić. Może

³² A. Szczeklik, dz. cyt., s. 6.

będzie to miejsce, zapamiętane z okresu dzieciństwa? A może, całkiem niedawno poczuliście się gdzieś wspaniale? Przypomnijcie sobie, jak wyglądała ta przestrzeń, poczujcie jeszcze raz jej zapach.

- II. Działanie. Spróbujcie wasze wizualizacje przenieść na papier akwarelowy. Nie zastanawiajcie się, jak to zrobić. Działajcie spontanicznie, mając swoje wyobrażenia w głowie. Zanotujcie swoje pierwsze odczucia.
- III. Prezentacja. Ułóżcie wszystkie prace na stole koło siebie. Zobaczcie jak inni przedstawili ważne miejsce. Porównajcie prace ze sobą.

Uczestnicy – pacjenci oddziału radioterapii Centrum Onkologii

Miejsce – salka konferencyjna przeznaczona na warsztaty

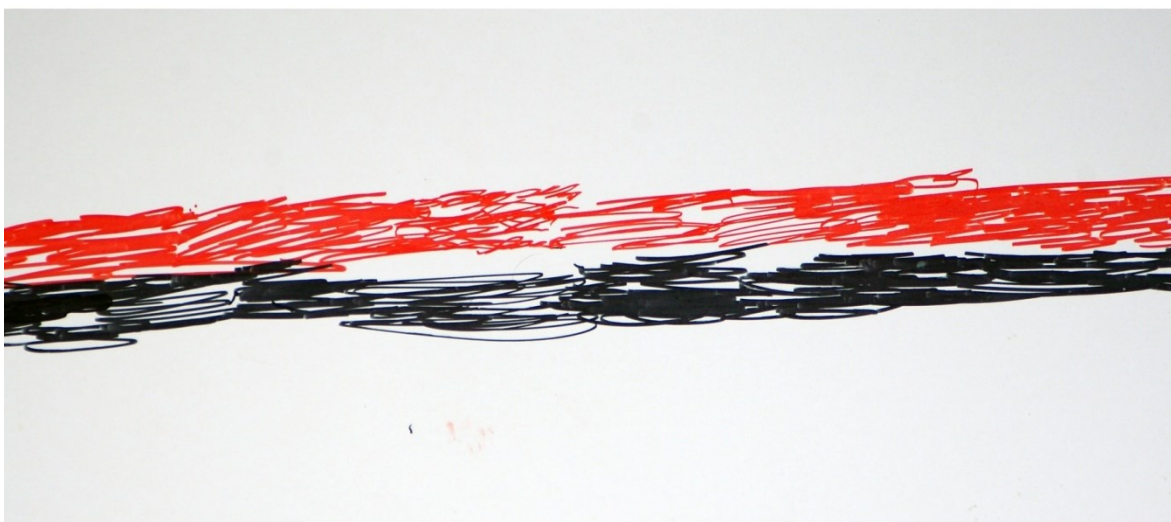
Materiały – papier akwarelowy, pędzle, kubki z wodą, pisaki

Czas - 2 godziny

Refleksje pacjentów:

- „Wróciłam do czasów dzieciństwa. Chodziłam po łące, czułam zapach kwiatów...To było cudowne uczucie” - Bogumiła
- „ Kiedy zamknęłam oczy, widziałam wodę. Pływałam w kółko, a na końcu wpadłam w czarny wir” - Beata
- „Powróciłam do czasu, kiedy byłem małym chłopcem. Wychowywałem się i dorastałem na wsi. Codziennie chodziłem paść krowy” - Jurek
- „ Chodzę w myślach po linach. Jedna jest czerwona , a druga czarna. Nie wiem co to oznacza” - Ryszard
- „ Pamiętam tyle kolorów z dzieciństwa. Tęsknię za domem” - Marek

Wybrane realizacje:

Ćwiczenie 2

COLLAGE MYŚLI

Przebieg ćwiczenia:

- I. Wizualizacja. Usiądźcie w wygodnej pozycji. Wyciszcie się wewnątrz. Pozwólcie uwolnić własne myśli. Niech nie skupiają waszej uwagi rzeczy, które mieliście przed momentem w głowach. Myśl - niech frunie powoli - niczym chmura na wietrze. Może mieć różne kształty i kolory. Czasami przypomina bitą śmietanę, innym razem smoka czy wysoką górę. Widzicie te chmury oczyma wyobraźni?
- II. Działanie. Zgromadzone gazety są zapisem wielu myśli. Poszukajcie wśród nich tych zdań, które pozytywnie Was nastrajają. Potraktujcie je jako „złote myśli”. Stwórzcie z nich collage.
- III. Prezentacja. Połóżcie wszystkie prace obok siebie. Przypatrzcie im się. Czy myśli osoby obok są podobne. Czym się różnią?

Uczestnicy – pacjenci oddziału chemioterapii Centrum Onkologii

Miejsce – salka konferencyjna przeznaczona na warsztaty

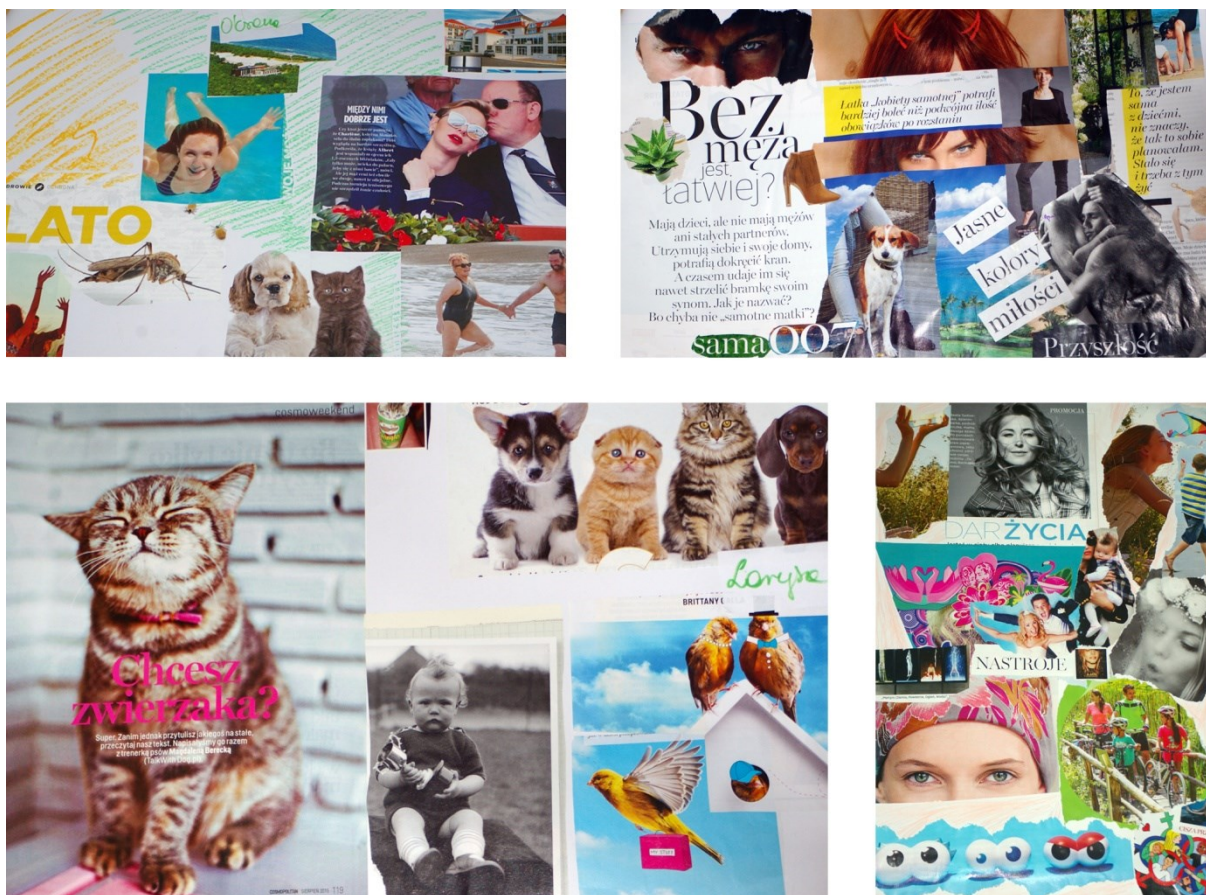
Materiały – gazety, kartki A3, kredki, pisaki, klej, nożyczki.

Czas - 2 godziny

Refleksje pacjentów:

- „Tak bardzo chciałabym stąd uciec. Nie widzę za dobrze. Kocham te kotki – widzi pani – one są takie miłe. W domu na mnie czekają moje kotki” - Larysa
- „Uwielbiam lato. Opalam się na plaży i kąpię w morzu. Ale gryzą komary wtedy” – Oksana
- „Czuję się samotna. Nie mam koło siebie bliskiego mężczyzny. A mój tata choruje” – Agnieszka
- „Dostałam drugie życie. Cieszę się”- Lusja

Wybrane realizacje:

Ćwiczenie 3

DŁONIE JAKO MAPA

Przebieg ćwiczenia:

- I. Relaksacja. Usiądźcie wygodnie na krzesłach. Pozwólcie waszym dłoniom nic nie robić. Odłóżcie je na kolana lub opuście swobodnie wzdłuż ciała. Poczujcie ciężkość waszych dłoni. Pozwólcie im bezwładnie leżeć lub wisieć przez chwilę. W zwolnionym tempie podnoście je do góry. Bardzo wolno zapiszcie dłonią w powietrzu swoje imię.
- II. Działanie. Przywitajcie się przez podanie sobie ręki. Obejrzyjcie swoje dłonie, ale też przyjrzyjcie się dłoniom drugiej osoby. Na rozłożonym arkuszu papieru ułóżcie

swoje dłonie w wygodnej dla was pozycji. Spróbujcie zrobić to w taki sposób, aby poprzez gest zaznaczyć siebie. Osoba siedząca obok niech odrysuje wasze dłonie. Wypełnijcie swoje ręce kolorowymi barwami, tak aby stworzyły kolorową mapę.

III . Spójrzcie z perspektywy, z lotu ptaka, na powstałą mapę. Co was zaskoczyło w tej pracy? Czy tak ją sobie wyobraziliście? O czym myśleliście w trakcie realizacji? Dokonajcie obserwacji, kto użył jakich kolorów?

Uczestnicy – pacjenci oddziału chemioterapii i radioterapii Centrum Onkologii

Miejsce – salka konferencyjna przeznaczona na warsztaty

Materiały – wielkoformatowa ryza papieru, pędzle, kubki z wodą, farby akrylowe, ołówki.

Czas - 2 godziny

Refleksje pacjentów:

- „Cieszę się, że przyszłam dzisiaj na zajęcia z Elą. Pomalowałyśmy sobie. Pośmiałyśmy się. Fajnie było” – Ewa
- „Nie potrafię malować, ale to nie było takie trudne. Na początku nie chciałam przyjść. Jest mi wszystko jedno” – Ewa
- „Uwielbiam takie duże powierzchnię. Mogłabym malować, malować, malować...”
– Beata
- „Strasznie jestem tutaj smutny. To malowanie pozwoliło mi nie myśleć” – Marek
- „Poznałam dziś super ludzi. Witaliśmy się. Tworzyliśmy razem” - Lusja

Realizacja:

■ Praca wielkoformatowa z warsztatu arteterapeutycznego
Dłonie jako mapa

2.3. Rola pacjenta w procesie twórczym

Zastosowanie przeze mnie projektu aktywizującego działania twórcze pacjentów miało na celu zbliżyć ich do siebie. Często osoby przebywające na jednym oddziale, sala obok sali – nie znały się. Po półtorej godziny obcowania (w tym wypadku) ze sztuką, nie byli już dla siebie obcy. Zacierała się rozpiętość wiekowa, status społeczny. Choroba weryfikuje - wszyscy jesteśmy tacy sami wobec jej oblicza. Czas towarzyszący spotkaniom był procesem twórczym, gdzie nawiązywały się znajomości, czasami przyjaźnie. Podobne spostrzeżenia ma Eugeniusz Józefowski – edukator sztuki i arteterapeuta mówiący, że: *„Uczestnicy, którzy nie znali się zaczynają ze sobą rozmawiać, zaprzyjaźniają się, poznają się bliżej [...] Wspólne omawianie tworzonego obiektu służy integracji. Pokazuje uniwersalność możliwości interpretacyjnych”*³³. Spontaniczne rozmowy faktycznie przybliżyły ludzi do siebie. Produkt finalny w postaci powstałych prac plastycznych stał się elementem pobocznym i nie miał w konsekwencji większego znaczenia.

Badania w obszarze procesu twórczego dowodzą, iż *„kreatywny proces twórczy angażuje autoekspresję, pozwalającą ludziom rozwiązywać konflikty i problemy, rozwijać interpersonalne umiejętności, problemy z zachowaniem, zmniejszać stres, polepszać poczucie własnej wartości i samoświadomość”*³⁴.

Uważam, że każdy może być artystą / twórcą. Siła tworzenia tkwi w istocie człowieczeństwa. Twórca terapii skoncentrowanej na sobie, Carl Rogers, mówił wyraźnie, że wszyscy ludzie mogą realizować swój wewnętrzny potencjał³⁵. Uważam, że każda osoba, która rozwija się kreatywnie, zasługuje na miano osoby twórczej, pomimo że nie wykazuje się dorobkiem, jakim są dzieła plastyczne.

W przypadku badań okazało się, iż twórcza aktywność przerodziła się u jednego z pacjentów w potrzebę intensywnego tworzenia - malowania na płótnie. Proces ten od roku 2016 trwa po dzień dzisiejszy i obserwując jego rozwój, sadzę, że pozostanie pasją do końca życia. Aktualnie pacjent po udanej walce z nowotworem podjął edukację w Państwowej Wyższej

³³ E. Józefowski, *Arteterapia – praktyka oddziaływań terapeutycznych przy pomocy kreacji plastycznej – pytania i próby odpowiedzi*. „Arteterapia - terapia sztuką w praktyce” 2(9), 2010, s. 2-8.

³⁴ R. Bartel, dz. cyt., s. 286.

³⁵ C. R. Rogers, *Sposób bycia*, Rebis, Poznań 2002.

Szkole Sztuk Plastycznych w Bydgoszczy. Na co dzień pracuje jako kierowca T.I.R.-a. Odważył się pokazać swoje obrazy malarskie podczas wystawy kończącej warsztaty arteterapeutyczne w Centrum Onkologii. Dziś - prezentuje swoje dzieła w innych przestrzeniach publicznych i na portalach społecznościowych.

2.3.1. Sztuka i psychologia

Psychologia jest nauką, która zajmuje się działaniem człowieka w jego zwyczajnych warunkach życia. Platon uważał, że lekarz powinien być lekarzem duszy i ciała. Sama nazwa psychologii wywodzi się od słowa oznaczającego duszę. Poszczególne działy psychologii badają różne typy działalności umysłu. Poznanie struktury osobowości człowieka umożliwia pracę z pojedynczymi osobami, jak również z grupami.

„Psychologia bada rolę świadomości ludzkiej. Świadomość poznawcza umożliwia przygotowanie działania twórczego”³⁶.

Z moich doświadczeń wynika, że sztuka i psychologia przenikają się nieustannie. Psychika ludzka często ma władzę nad umysłem i wyklucza jego naturalne możliwości. Nieumiejętność kierowania bolesnymi emocjami i kumulowanie negatywnych myśli przyczyniają się do izolacji jednostki z życia społecznego. Powoduje to hamowanie aktywności i niską efektywność wszelkich działań. To właśnie emocje pełnią funkcję regulacji w odniesieniu do szerokiej aktywności w życiu człowieka.

Dostrzegamy zależność emocji z działaniem organizmu ludzkiego. Niektóre emocje powodują osłabienie systemu odpornościowego. Organizm zostaje uszkodzony. Komórki, które zaczynają się rozwijać w sposób nieprawidłowy, powodują ubytek na zdrowiu, początki chorób, złe funkcjonowanie. Umiejętne panowanie nad emocjami – odwrotnie – pobudza psychikę ludzką do pozytywnego myślenia. Wydzielają się endorfiny, które popychają ciało do działania twórczego. Dystans do spraw codziennych to meritum równowagi psychicznej. Błahe trudności nie powinny absorbować całej uwagi człowieka. System odpowiedniego

³⁶ S. Gerstmann, *Psychologia*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969, s. 34.

oddychania, prawidłowego odżywiania, ruchu uodparniają na wszechobecny stres. Zapobiegają zaburzeniom emocjonalnym i napięciom psychicznym. Pacjent jest w stanie przezwyciężyć apatie, przygnębienie, bierność, lęk, złość.

Bardzo często mam wrażenie, że nagina się sztukę, wykorzystując ją mechanicznie do działań terapeutycznych. Traktowana jest jako narzędzie, którym można manipulować uczuciami chorego. Nadmierna diagnostyka ze strony terapeutów, psychologów stawia osobę chorą w niekomfortowej sytuacji podobnej do inwigilacji. Zamiast „otwierać” – „zamyka”. Ważne staje się stworzenia przestrzeni do swobodnego działania twórczego, bez ustalania sztucznych zasad i norm, możliwość eksperymentowania z tworzywem plastycznym. Daje ono poczucie siły psychicznej. Dzięki tej odwadze obserwuję swobodę w działaniach plastycznych u pacjentów. Twórcze sytuacje dostarczają energii, aby walczyć z chorobą i powracać w pełni do zdrowia.

2.3.2. Człowiek w świetle wybranych teorii pedagogicznych i psychologicznych

Pedagogika ogólna mówi o samodzielności człowieka w działaniu. Nabywa się ją podczas rozwoju pojedynczej jednostki. Aby ten proces mógł się dokonać, musi zaistnieć pewien trud na poziomie egzystencjalnym, polegający na pobudzaniu aktywności człowieka. Analiza działania człowieka skłania do refleksji nad zachowaniami kulturowymi. Dostrzega się świat, który nas otacza i zwraca uwagę na elementy informacyjne oraz społeczne. Mówi o tym zjawisku pedagogika integralna, która zakłada badanie wokół jednostki zjawisk:

„ człowiek – świat oraz przeszłość – teraźniejszość – przyszłość”³⁷

Człowiek jest istotą refleksyjną. Czuje. W ostatniej dekadzie psychologia oraz pedagogika zwraca uwagę na podejście do emocjonalnego edukowania człowieka. Narastające choroby cywilizacyjne wynikające, z nieradzenia sobie z emocjami, przyczyniły się do realizacji badań w tym zakresie oraz stały się źródłem naukowych inspiracji. Emocje są czynnikiem, który motywuje ludzi do zachowań i działań. Zadaniem człowieka jest odczytywać

³⁷ I. Wojnar, *Jedność i różnorodność pedagogiki zwanej ogólną*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo Instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, s. 46.

je ze zrozumieniem. W momencie zaistnienia lub występowania negatywnych emocji – należy ćwiczyć umiejętność ich przeobrażania tak, aby pełniły zadanie autokreacyjne, np. zawiść nie zamieniła się w agresję, strach stał się czynnikiem kontroli społecznej. Zwraca się uwagę na pozytywne odczucia, takie jak np. empatia, która może być przekształcona w rozumienie myśli innych.

Człowiek rozwija się w akcie autorefleksji. Dzięki umiejętności zrozumienia swojego świata wewnętrznego, w tym istoty myślenia nad potrzebami wyższymi - trwania, sensu istnienia – buduje swoją wartość. Długotrwały proces poznawczy pozwala kształtować zachowania. Daje poczucie wolności, wyzwolenia i usamodzielnienia. Jednostka buduje pozytywny własny temat. Kreuje także możliwość relacji z innymi oraz uczy akceptacji w stosunku do osób, które ją otaczają.

Człowiek w ujęciu psychologicznym jest istotą żywą, którą cechuje „*pobudliwość, czyli zdolność reagowania na bodźce*”³⁸. Świadomość łączy się z działaniem. Komórki nerwowe odbierają elementy zewnętrzne dzięki receptorom. Przyjęcie bodźca fizycznego powoduje powstanie impulsu, który zostaje przekazany do dalszej części układu nerwowego. Podstawowym mechanizmem działania układu nerwowego jest odruch. Wyróżniamy ludzkie odruchy bezwarunkowe oraz warunkowe. Analiza tego ostatniego polega na rozwijaniu umiejętności uczenia i gromadzenia doświadczenia podczas całego życia. Często odruchy te ulegają spowolnieniu lub zupełnemu wygaśnięciu w momencie, gdy pewne sytuacje przestają być ważne dla jednostki.

Analizowanie postępowania poszczególnych jednostek ma na celu dotarcie do procesów psychicznych. Polega na wnikliwej obserwacji potrzeb życia codziennego i zwróceniu uwagi na uczucia ludzkie. Człowiek poprzez działania pragnie rozwiązać jakiś problem, wypełnić zadanie. Współczesny świat zewnętrzny silnie oddziałuje na procesy psychiczne, co nazywał C. G. Jung – „*synchroniczności*”³⁹. Przypadkowe zdarzenia, spotkania, stawianie sobie pytań, myśli wyprzedzające zdarzenia – to wszystko powoduje, że narasta w nas potrzeba interpretacji.

³⁸ S. Gerstmann, dz. cyt., s.13.

³⁹ Z.W., Dudek, *Synchroniczność – psychologia ukrytego znaczenia* [w:] Z. W. Dudek (red.), *Albo Albo: inspiracje jungowskie. Problemy psychologii i kultury*, Eneteia, 4, Solarium, Warszawa 2000, s. 47-84.

3. PROBLEMATYKA I ZAKRES PROJEKTU BADAWCZEGO

3.1. Koncepcja

Sztuka ciszy w działaniach arteterapeutycznych. Temat skomplikowany, łączący świat sztuki i medycyny. Oparty został na badaniach w szpitalu onkologicznym. Początkowo ogromnym sukcesem stało się zdobycie pozwolenia dyrektora placówki na przeprowadzenie warsztatów arteterapeutycznych. W momencie, gdy uzyskałam akceptację wszystkich ordynatorów poszczególnych oddziałów oraz moja postać artysty - badacza - obserwatora została zaakceptowana przez zespół psychoonkologów – mogłam bezpośrednio spotkać się z ludźmi chorymi na nowotwory.

Koncepcja tematu pracy doktorskiej oparta została na aspekcie ciszy, który towarzyszył mi podczas pracy w Centrum Onkologii w Bydgoszczy. Podczas ponad półrocznych, cotygodniowych spotkań z osobami przebywającymi na oddziałach radio i chemioterapii wkroczyłam w rolę obserwatora struktur szpitalnych, jako samej organizacji oraz podejścia personelu do pacjenta pod kątem psychologicznym. Moja praca okazała się jednocześnie artystyczną fascynacją i skłoniła mnie do zadania fundamentalnych pytań badawczych:

- W jaki sposób pacjenci onkologiczni odczytują ciszę?
- Czym jest zagadnienie ciszy w szpitalu / Czym różni się od zwykłej ciszy?
- Czy cisza potrafi krzyknąć?
- W jaki sposób wizualizować stan ciszy?
- Czy istnieje możliwość poznania uniwersalnej prawdy o ciszy poprzez działania artystyczne?
- Jaka jest rola odbiorcy w sztuce relacyjnej?

W odpowiedzi na te pytania narodził się początkowo nieśmiało pomysł pracy doktorskiej, aby później ewaluować w pełnym tytule: *Sztuka ciszy w działaniach arteterapeutycznych.* Powstała koncepcja projektu, w ramach którego zrealizowałam cykl monochromatycznych

obrazów w technice własnej na płótnie w wymiarach 150 x150 cm, dopełnionych elementem audio oraz instalację artystyczną. Jest to spójna relacja, która wzajemnie się uzupełniała, obejmując wszelkie aspekty techniczne, artystyczne i socjalne.

Instalacja artystyczna *Pomiędzy bytami* przybrała formę dzieła sztuki i wykroczyła poza jego materialność – poprzez elementy dźwiękowe i świetlne. Ma na celu pobudzać zmysły, stając się narzędziem do nawiązania dialogu z osobami chorymi i swoistego współodczuwania ciszy szpitalnej. Dzięki temu zabiegowi instalacja przełamuje schemat człowiek zdrowy – człowiek chory.

Praca nad cyklem malarskim *Monochromy* jest próbą asymilacji, dopasowania się do zastanej rzeczywistości. Wewnętrzne przetwarzanie i szukanie głębokiej identyfikacji buduje więzi między przestrzenią działania a artystą. Jest również twórczą propozycją komunikacji z odbiorcą, z jego środowiskiem. Obok powstałych obrazów można odsłuchać nagrane wypowiedzi pacjenta na temat ciszy na nośnikach audio/słuchawki. W realizacjach malarskich celowo ograniczyłam kolory do monochromatycznych. Dla każdego obiektu wybrałam inny ton. Każdy obraz jest rozwinięciem jednego koloru w tonację. Początkowo skupiałam się na barwach podstawowych. Następnie rozbudowałam powyższy zestaw o kolejne możliwości kolorystyczne, wykorzystując możliwości fakturalne i strukturalne. Serię można dowolnie rozszerzać wykorzystując bogactwo mieszania barw. Ograniczenie kolorystyczne pozwoliło mi uwypuklić symbolikę koloru, która jest kluczowym elementem chromoterapii.

3.2. Hipotezy

- Zbalansowanie emocji aktywnością plastyczną jako drogi do pokonywania deficytów i ograniczeń, a także przewycięzania poczucia izolacji wynikających z doświadczenia choroby nowotworowej.
- Cisza – jako stan ducha, która pozwala przetrwać długotrwałe leczenie kontra cisza, która wyniszcza.
- Rozwój i integracja grupy, budowanie przynależności oraz poczucie wspólnoty, w której każda jednostka będzie się rozwijać.

- Obraz osoby zmagającej się z chorobą nowotworową w dzisiejszym świecie i jej pozycja w społeczeństwie.
- Interlocator - rola odbiorcy w sztuce relacyjnej, który współtworzy, wpływa lub współistnieje z dziełem sztuki.

3.3. Wskaźniki i narzędzia badawcze

Metoda badawcza, którą wykorzystałam w mojej pracy, jest metodą obserwacyjną. Podczas warsztatów z pacjentami onkologicznymi przyjąłam postawę obserwatora uczestniczącego, prowadząc jednocześnie działania twórcze. Uzyskane obserwacje umożliwiły poprawianie lub poszerzenie treści dyspozycji do wywiadów swobodnych (z pojedynczymi pacjentami). Dodatkową metodą stały się anonimowe ankiety, służące do celów informacyjnych o stanie pacjenta, które zastosowałam na początku warsztatów arteterapeutycznych (za namową współpracujących psychoonkologów). Intymność wypowiedzi pacjentów zaskoczyła mnie do tego stopnia, że postanowiłam dokonać selekcji cytatów z ankiet i na prośbę uczestników, tylko nieliczne zostały umieszczone w pracy doktorskiej (załącznik 1).

3.4. Cel projektu

Założeniem projektu jest poszukiwanie artystyczne w obszarze ciszy, wypływające z pracy z pacjentami onkologicznymi. Ważnym elementem jest nawiązanie do sztuki relacyjnej, której celem jest pobudzenie w społeczeństwie empatii poprzez sztukę oraz zwrócenie uwagi na możliwości wykorzystania jej potencjału komunikacyjnego w wielu innych obszarach aktywności współczesnego człowieka. W pierwszym etapie zrealizowałam warsztaty arteterapeutyczne w grupach pacjentów, których celem była aktywizacja potencjału twórczego i integracja. W badaniach zauważyłam wyraźny wzrost aktywności artystycznej oraz poprawę jakości funkcjonowania pacjentów w szpitalu.

W drugiej części, gdy indywidualnie współpracowałam z pacjentem – powstał szeroki wywiad radiowy na temat odczuwania, lęku, przeżyć związanych z chorobą i przebywania w szpitalu

(załącznik 2). Kolejnym krokiem była konfrontacja wspomnień z okresu dwóch lat od zakończenia leczenia i próba zobrazowania / nazwania ciszy szpitalnej przez pacjenta. Wypowiedzianych zostało dziesięć słów przez pacjenta – synonimów ciszy, które stały się tytułami prac malarskich do cyklu *Monochromy*.

3.5. Strategia ewaluacyjna

W badaniach zastosowałam teorię ugruntowaną. Na podstawie zebranych danych uzyskałam teorię odpowiadającą na problem badawczy. Badania zostały przeprowadzane w warunkach ograniczonych do przestrzeni Szpitala Onkologicznego, w której widoczna była aktywność grup pacjentów.

Skuteczność mojego projektu zależała od określenia paradygmatu postmodernistycznego, który „nie akceptuje redukcjonistycznej przyczynowości. Jest przeciwko jednostkowości a za pluralizmem, preferuje całą plejadę znaczeń, z których wyłania się ograniczona liczba fenomenów. Jest w opozycji do poglądu, że symptom musi być świadectwem tylko jednego dominującego znaczenia, mieć tylko jedną z przyczyn. Przemawia więc za pragmatycznym raczej niż analitycznym podejściem do terapii, w której istnieje potrzeba identyfikacji określonej nie w terminach celów społecznych lub „osobistej integracji”, lecz w terminach pragnień pacjenta, potrzeb i wymagań, które należy zidentyfikować i ułatwić ich realizację”⁴⁰.

Przyjęłam postawę obserwatora, prowadzącego działania twórcze. W ramach metod i technik badań ewaluacyjnych zastosowałam triangulację metod badawczych, typową dla badań jakościowych, w szczególności łącząc obserwację z wywiadami swobodnymi. Wywołane wywiadami dane poddałam analizie pojedynczego przypadku, pogłębionej dodatkowo przez obszerny wywiad z pacjentem (załącznik 2).

Ewaluację przeprowadziłam w czterech etapach:

⁴⁰ R. Schulz, *Wykłady z pedagogiki ogólnej*. T. II: *O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2007, s. 157.

- przed przystąpieniem do projektu - zbierając informacje na temat pacjentów od psychologa oraz lekarza prowadzącego podczas zebrań psychoonkologów
- w trakcie warsztatów – obserwacja uczestnicząca
- bezpośrednio po - informacje otwarte zwrotne; indywidualne komentarze
- po pewnym czasie – opinie, konfrontujące koncepcje w oparciu wypowiedzi jednego pacjenta

Rola badawcza w badaniach jakościowych polega na porozumieniu pomiędzy uczestnikami a prowadzącym, podczas której ważne jest śledzenie samego procesu i zauważanie możliwości działania.

3.6. Realizacja projektu artystycznego

3.6.1. Idea

Podłożem do stworzenia pracy artystycznej był proces działań arteterapeutycznych z pacjentami w szpitalu onkologicznym, który trwał od kwietnia 2016 roku. Pomysł na zilustrowanie ciszy w formie malarskiej i instalacji został wybrany spośród dwudziestu jeden zapisków szkicowych w formie rysunkowej, które rejestrowałam po każdym zakończonym warsztacie. Często oprócz samych pomysłów artystycznych, na kartkach notowałam słowa pacjentów, zapisywałam ich stany emocjonalne, wypowiedane myśli (załącznik 1). Sądzę, że każdy pacjent, który uczestniczył w warsztatach, może odnaleźć ich skrawki w namalowanych przeze mnie obrazach oraz instalacji. Wizualizacja ciszy – jest próbą zrozumieniem świata chorego. Wszystkie te elementy były bardzo ważne, wytyczyły rytm tworzenia i wpłynęły na końcowy obraz pracy artystycznej.

3.6.2. Etapy działania

I etap malarski

Wyobrażenia abstrakcyjnych przedstawień ciszy szpitalnej zostały zainspirowane słowami pacjenta. Określił on dziesięć synonimów ciszy, na podstawie czasu spędzonego w szpitalu, które stały się tytułami obrazów:

1. WNĘTRZE
2. NAMACALNOŚĆ
3. DUSZA
4. STAN UŚPIENIA
5. OCZEKIWANIE
6. NIEPOKÓJ
7. PRAWDA
8. CODZIENNOŚĆ
9. ZATRZYMANIE
10. RETROSPEKTYWA⁴¹

Słowa te stały się dla mnie bardzo ważne. Były wyznacznikiem. Próbowałam zrozumieć myślenie pacjenta. Symbolicznie – w pracy artystycznej - zostały zapisane wszystkie uczucia, jakie towarzyszyły pacjentom w trakcie warsztatów arteterapeutycznych. Wielokrotnie podchodziłam do uchwycenia odpowiedniego koloru oddającego emocjonalność i psychiczne przeżycia tych zdarzeń. Starłam się „[...] wyjaśnić uczuciowy i moralny wpływ barwy”.⁴²

Na pewnym etapie pracy zadałam sobie pytania: „Czy powinnam kierować się tymi słowami?”; „Czy nie ingeruję zbyt w moje własne odczuwanie tematu?” Przecież „[...] w sztuce najważniejsza jest ,obsługa’ prywatności artysty [...] wyróżnia artystę za wybitność kontraktu z samym sobą”⁴³.

⁴¹ Użycie określeń przez pacjenta wobec ciszy szpitalnej, z dnia: 4.03. 2018.

⁴² J. W. Goethe, *Wybór pism estetycznych*, przeł. T. Namowicz, PWN, Warszawa 1981, s. 51.

⁴³ M. A. Potocka, *Estetyka kontra sztuka*, Fundacja Eletheia, Warszawa 2007, s. 75-76.

Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania, w dalszym ciągu działałam. Moja praca przypominała „szal twórczy”. W pracowni malarskiej panował chaos, wynikający z przeprowadzanych eksperymentów w obszarze technik malarskich. Rozlewanie, łączenie, ekspresyjne eksplorowanie środków plastycznych było silniejsze w stosunku do wcześniejszego założenia poskramiania kolorów. Niczym się miało do barwnego pola Rothko. Absolutnie nie przypominało spokoju błękitu Kleina.

Jednak czym jest rozumienie malarza wobec potęgi siły tworzenia?

„ Color is a progressive art. In painting, sculpture, literature, the drama, it is quite debatable if modern accomplishments surpass those of the past in quality of expression”⁴⁴.

■ *Poszukiwania barwy w ekspresji twórczej,*
autorska pracownia malarska 2017/2018

⁴⁴ F. Birren, *Creative color*, Reinhold Publishing Corporation, New York 1961, s. 7.

Poszukiwanie zestawień barwy, wzajemne oddziaływanie koloru na siebie, docieranie do symboliki barwy stały się procesem wielowątkowym. Podczas tych działań wszelkie znane mi teorie na temat koloru przestawały mieć znaczenie. Swoboda i ekspresja malowania pozwalały na spontaniczne rejestracje odczuć w kontekście interpretacji słów pacjenta. Działanie decydowało o treści obrazu. Powołując się na słowa Szumana: „*Ekspresywna może być i jest zarówno treść, jak i forma obrazu*”⁴⁵.

II etap malarski

W drugim etapie pracy nad obrazami nastąpił czas wycieszenia. Po próbie uchwycenia symboliki barwy, rozpoczęłam proces poszukiwania formy. Władysław Tatarkiewicz pisał, że *"formy są przez nas postrzegane jako całości; że nie jest prawdą [...], jakobyśmy postrzegali elementy i dopiero z nich składali formy"*⁴⁶.

Podążając za słowami mistrza, nakładałam warstwy bieli, mając poczucie uzupełniania obrazu, jednocząc go.

Według Marciniaka „*sama forma – może być sensem i treścią dzieł plastycznych*”⁴⁷.

Do tworzenia białych płaszczyzn potrzebowałam izolacji i samotności. Samotność rozumiana jest przeze mnie jako koncentracja wokół problemu twórczego, a nie jako alienacja społeczna i wykluczenie na otwartość wobec innych osób. Uzyskanie takiego stanu pozwoliło mi „*zdobyć równowagę ducha dzięki refleksji nad samym sobą i problemami świata, stać się silną i kreatywną*”⁴⁸.

Zastosowanie czystej bieli sugeruje zagadnienie pustki. W innym rozumieniu, jest wolnością. Intensywność białych form na poszczególnych obrazach uwarunkowana jest zastosowaniem metody laserunkowej. Interpretując białe geometryczne plamy o charakterystycznej strukturze, „*nie tylko jako sposobu powiązania składników optycznych (zastosowane środki*

⁴⁵ S. Szuman, *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969, s. 199.

⁴⁶ Wł. Tatarkiewicz, *Dzieje sześciu pojęć: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycia estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1988, s. 285.

⁴⁷ T. Marciniak, *Struktura obrazów* [w:] W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki artystycznej*. Zeszyt 1., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 33.

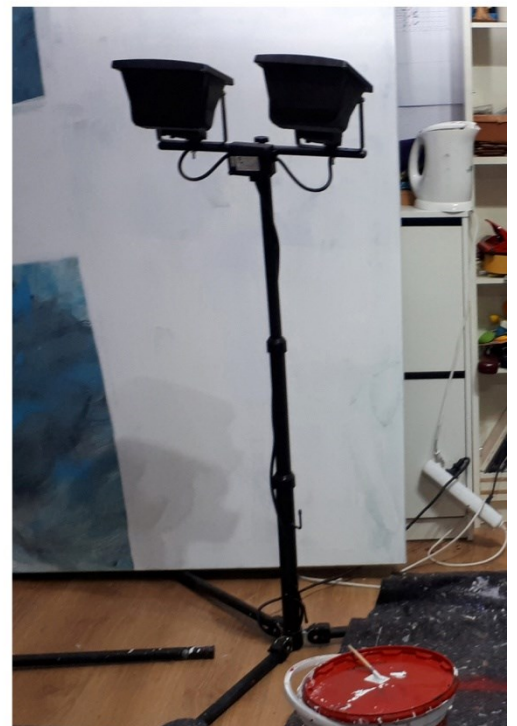
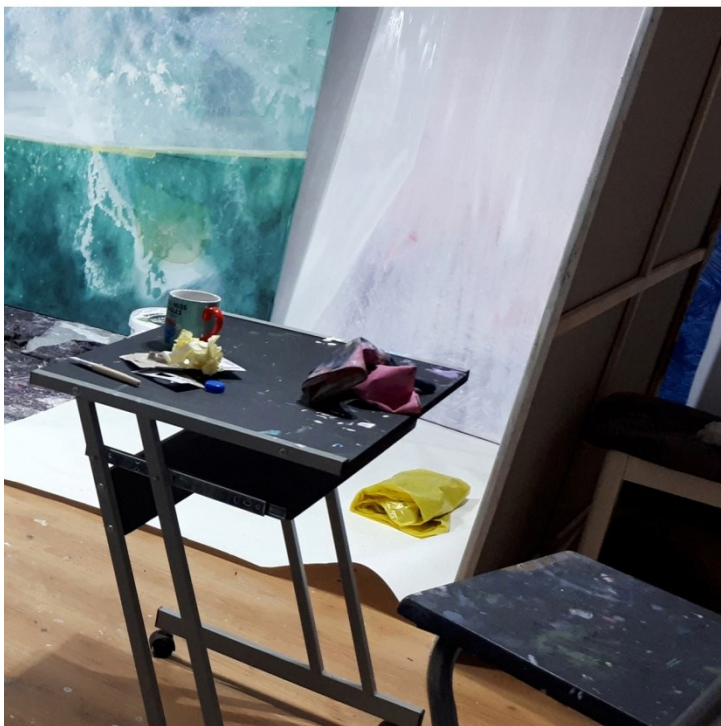
⁴⁸ H. Krauze – Sikorska, *Samotność w twórczości*, [w:] W. Limont, K. Nielek- Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*. Tom II, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 177.

*przekazu, geometria formy, układ wizualny, kompozycja), ale również jako warstwa semantyczna (treści znaczeniowe)”⁴⁹, można doszukać się: pasm światła na korytarzach, świecącego słońca poprzez ramy okienne, innym razem jest to przedstawienie bandaża, którym obwiązana jest chora część ciała pacjenta. Innymi słowy – widoczna staje się rejestracja wszystkich pejzaży ciszy szpitalnej, które zapamiętałam. Miałam je pod powiekami przez cały czas, gdy powstawały białe warstwy. Nie robiłam dokumentacji fotograficznej tych zjawisk. Działałam na zasadzie *powidoków* Władysława Strzemińskiego. Artysta traktuje je jako elementarne formy pamięci. Pisze o nich również w kontekście pejzaży jako „szukanie powiązań pomiędzy kształtem i formą, badaniem odległości i zależności między przedmiotami”.⁵⁰*

W drugiej fazie malarskiej długo nosiłam się z myślą wycinania pustych przestrzeni w płótnie. Dosłowna otwartość dzieła została zamieniona później na warstwy bieli – zastaniające, przysłaniające, wycinające, ograniczające, otwierające, przenikające, otaczające, puste, pełne. To „odbiorca - widz” wraz ze swoimi emocjami, sam dokonuje wyboru - czym biele są w jego rozumieniu.

⁴⁹ T. Marciniak, dz. cyt., s. 31.

⁵⁰ L. Brogowski, *Powidoki i po... Unizm i »teoria widzenia« Władysława Strzemińskiego*, słowo / obraz terytoria, Gdańsk 2001, s. 57.

■ *Nakładanie warstw bieli / poszukiwanie formy,*
autorska pracownia malarska – 2018

3.6.3. Analiza wybranych obrazów z cyklu malarskiego *Monochromy*

W tej części dysertacji doktorskiej postanowiłam dokonać analizy dwóch wybranych obrazów z cyklu malarskiego *Monochromy*. Formalne założenia, jak i środki wyrazu poddane interpretacji opisowej pozwolą przybliżyć odbiorcy założenia i sposób tworzenia dzieł. Spójność procesu twórczego podczas tworzenia prac pozwala ograniczyć ilościową analizę.

„*Stan uśpienia*” (str. 55)

Obraz wykonany w technice własnej na płótnie w kształcie kwadratu o rozmiarach 150x150 cm. Omawiane przedstawienie jest abstrakcją czyli „czystą kompozycją”⁵¹, w której wyodrębniamy malarstwo ekspresyjne monochromatyczne oraz jeden element geometryczny. Na pierwszy rzut oka w obrazie widać przestronność barwy niebieskiej i nałożony na nią płaski biały element w kształcie rozciągniętego w pionie rombu. Występuje perspektywa barwna, im bliżej centrum obrazu tym kolor jest mniej nasycony oraz perspektywa linearna – zbieżna w postaci białej zniekształconej figury geometrycznej. Widoczne są silne napięcia kierunkowe w postaci wertykalnych układów linii. Kompozycja jest symetryczna, oparta na osi pionowej, którą wyznaczają dwie symetryczne linie, będące równocześnie bokami figury. Kompozycja jest otwarta. Skośne linie formy geometrycznej nadają kompozycji rytm. Kształt geometryczny rozmieszczony został na jednym planie płaszczyzny. W centrum przedstawienia znajduje się blado różowy element o nieregularnych krawędziach przykryty półprzezroczystym białym kształtem figury. Brak światłocienia spłaszcza kształt, który staje się dominantą kompozycyjną w omawianej pracy. „*Symbolika autonomicznych płaszczyzn barwnych ustępuje miejsca symbolice cienia*”⁵². O podobnym problemie, wynikającym z nauki doświadczalnej, pisał Strzemiński: „metoda empiryczna polega na obserwowaniu świata i jego obrazowania przez malarzy, prowadząc do wyższej świadomości, »do światłocieniowej świadomości wzrokowej«”⁵³.

⁵¹ S.I. Witkiewicz, *Nowe formy w malarstwie i inne pisma estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1959, s. 43.

⁵² S. Popek, *Barwy i psychika. Percepcja, ekspresja, projekcja*, Wydawnictwo Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2012, s. 59.

⁵³ W. Strzemiński, *Teoria widzenia*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1974, s. 115-152.

Tło stanowi dynamiczny kontrast kolorystyczny do statycznego przedstawienia białej figury. Interpretacja tytułu obrazu wyraża symboliczne ujęcie stanu zawieszenia. Pacjent nazywa go „*uśpieniem*”. Analizę dzieła pod kątem treści oparłam na koncepcji Panofsky’ego. Według jego założeń, należy skupić się na stanach psychicznych wyrażanych przez ludzi⁵⁴. Dopiero wówczas, poza wartościami formalnymi możemy zrozumieć pełny przekaz treści, co daje szersze rozumienie dzieła przez odbiorcę. Symbolika barwy wydaje się tutaj istotna właśnie ze względu na odczucia pacjenta. Interpretację oparłam na podstawie tabeli 7 - *Barwy i psychika* w aspekcie poznawczym, emocjonalnym, charakterologicznym i symbolicznym. Róż w kontekście poznawczym oznacza rozwój umysłowy lub dziecinność umysłową, natomiast – jako symbol – określa wsparcie, empatię. Granat w kontekście poznawczym oznacza głębię poznania, jako symbol- bezkres, głębię, wieczność, nieskończoność, tęsknotę. Biel w aspekcie poznawczym – to szukanie prawdy o sobie, natomiast jako symbol – oznacza czystość i duchowość⁵⁵.

„*Codziennosc*” (str. 59)

Obraz jest wykonany na płótnie w kształcie kwadratu o rozmiarach 150x150 cm w technice własnej. Jest przedstawieniem abstrakcyjnego, białego, fakturalnego kształtu geometrycznego na pierwszym planie oraz odległym monochromatycznym pejzażu w tle. Płaszczyzna wyraźnie została podzielona na dwie części, co wywołuje napięcie i dynamizm kompozycji. Dwie linie pionowe pochylone w lewą stronę wprowadzają niepokój. Pozioma linia w odchyleniu daje efekt pozornej stabilności. Wrażenie odbioru kształtu nieregularnej figury geometrycznej przypomina przechylającą się w lewą stronę równowagę. W innej interpretacji jest fragmentem pochylonego krzyża. Dominantą kolorystyczną jest ciemna plama w lewej górnej części obrazu, która została zakryta przez ekspresyjne, krótkie ruchy nakładania farb: błękitnej i szarej. Odcienie koloru niebieskiego przenikają się i dają wrażenie rozedrganego tła. W analizowanym przedstawieniu występują wyraźne siły kierunków. Napięcia kierunkowe zależą od kształtu form, linii w stosunku do płaszczyzny obrazu.

⁵⁴ E. Panofsky, *Studia z historii sztuki*, przeł. J. Białostocki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.

⁵⁵ S. Popek, dz. cyt., s. 101-105.

W przedstawieniu dominuje kolor jasnoniebieski – błękitny, który w aspekcie poznawczym oznacza – dobrą intuicję oraz umiarkowany krytycyzm, natomiast jako symbol – to uduchowanie, sen, spokój, wieczność. Elementy szarości mówią w kontekście poznawczym o poczuciu kompetencji, dają równowagę poznawczą oraz wyzwają ze znużenia umysłowego. Jako symbol oznaczają – obojętność, ucieczkę, pasywność. Przytaczana w poprzedniej interpretacji biel w aspekcie poznawczym – to szukanie prawdy o sobie, natomiast jako symbol – czystość i duchowość.⁵⁶

Myślę, że podróż, której doświadczyłam podczas tworzenia *Monochromów* zmieniła moje podejście do malowania. Prowokacja z obszaru widzenia świata chorych, doprowadziła mnie do samotnej, pełnej emocji podróży.

Podczas fazy ewaluacji, po pewnym czasie, pacjent, który opisał ciszę szpitalną w postaci dziesięciu słów nie chciał dopowiedzieć treści do audio przewodników. Wyraźnie zaznaczył, że czuje się zdrowy i nie chce wracać do tamtych chwil spędzonych w szpitalu. „*Wszystko jest pokazane na obrazie, po co o tym mówić.*”⁵⁷ W konsekwencji tych słów, nie ma zapisu audio. Pozostaje użycie przez odbiorcę zmysłu wzroku, węchu i dotyku w kontakcie z obrazem.

3.6.4. Instalacja artystyczna *Pomiędzy bytami*

*„Jednym z najgłębiej tkwiących
i najbardziej utrwalonych
w podświadomości człowieka lęków pierwotnych
jest strach przed ciemnością.”⁵⁸*

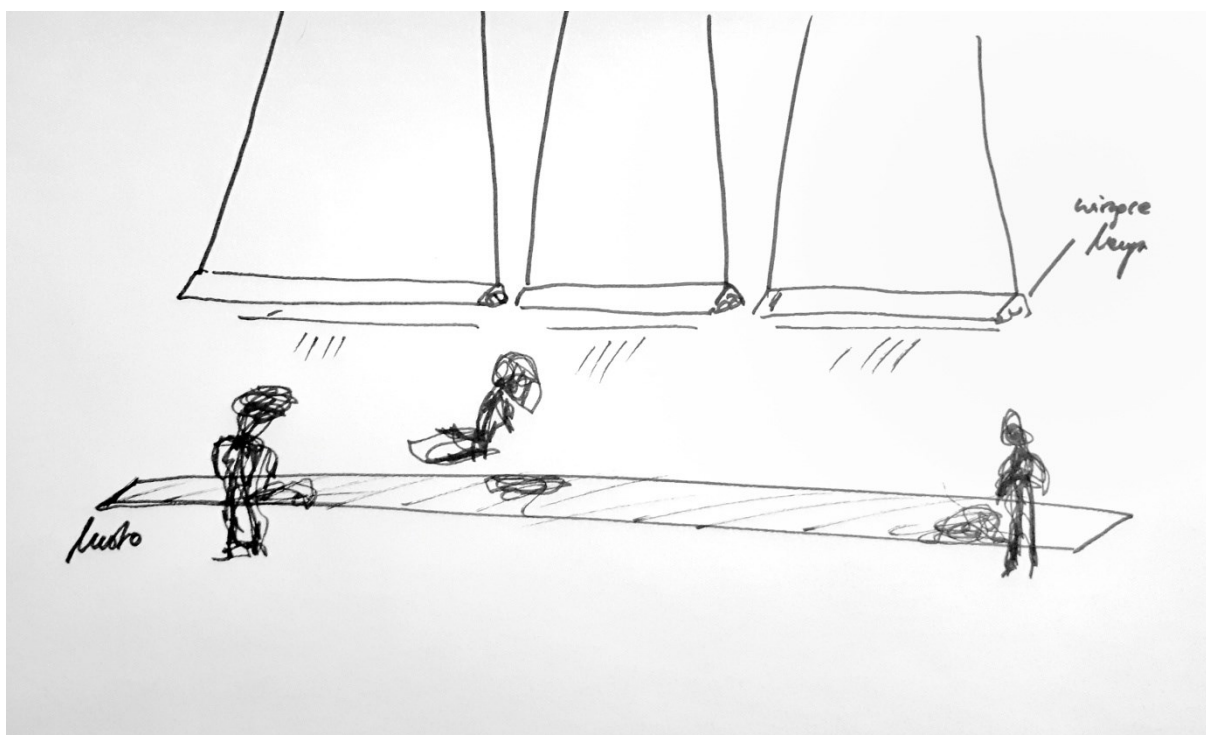
Poszukiwanie odpowiednich lamp - świetlówek, które były wykorzystywane w szpitalach lata temu - stało się procesem długich podróży. Po wielu wysiłkach odnalazłam ludzi z pasją, którzy zajmują się gromadzeniem starego oświetlenia. Współpraca z firmą *Restauracja Lamp*

⁵⁶ Tamże, s. 101-105.

⁵⁷ Zdanie wypowiedziane przez pacjenta podczas swobodnej rozmowy, z dnia: 3.02.2019.

⁵⁸ <https://www.ekologia.pl/srodowisko/specjalne/walka-o-swiatlo-krotka-historia-sztucznego-oswietlenia,17369.html>
[dostęp z dnia: 20.01.2019]

w Bydgoszczy umożliwiła mi zaadoptowanie starych jarzeniówek szpitalnych do mojej instalacji artystycznej. Trzy lampy z zadaszeniem o długości 140 cm idealnie spełniały moje wyobrażenia, co do wizualizacji. Skierowanie światła do dołu było dla mnie priorytetem. Kumulacja jasności wywoła napięcie w przestrzeni, w której zostanie wyeksponowana tworzą dodatkowe efekty w postaci cienia. Odbijanie się w (położonych na ziemi) lustrach - światła, półmroku i dodatkowe rejestrowanie twarzy ludzkich przybiera wymiar symboliczny. O potężde spojrzenia mówi Emmanuel Levinas, jako – spojrzenia w oczy, spotkania, w trakcie którego Inny przestaje być Obcym. Twarz - według teorii autora – staje się symbolem odpowiedzialności wobec innego. „*Więź z drugim nawiązuje się tylko jako odpowiedzialność*”⁵⁹.

■ Szkic do wizualizacji instalacji *Między bytami*
szkicownik artystyczny
2018

⁵⁹ E. Levinas, *Etyka i Nieskończony: rozmowy z Philippem Nemo*, tłum. B. Opolska-Kokoszka, Wydawnictwo Naukowe Papierskiej Akademii Teologicznej, Kraków 1991, s. 55.

■ *Poszukiwanie elementów instalacji*
Restauracja lamp
2018

PODSUMOWANIE

*Wzrok i słuch dostarczają wrażeń płynących z wyglądków i dźwięków,
bywają źródłem przyjemności i estetycznej satysfakcji. Kolor, kształt,
faktura powierzchni wnikają przez zmysły w ciało twórcy i odbiorcy,
pobudzają wyobraźnię [...] ⁶⁰*

Dysertacja doktorska – *Sztuka ciszy w działaniach arteterapeutycznych - na przykładzie cyklu obrazów malarskich i instalacji artystycznej* – jest dyskursem artystycznym opartym na przeprowadzonych badaniach w szpitalu onkologicznym. Cykl malarski *Monochromy* jest autorską podróżą do świata barwy i formy zrealizowanej poprzez eksperymenty twórcze. Udźwiękowane opisy obiektów malarskich stały się dodatkowym, niezamierzonym w początkowej fazie atutem, który pełni funkcję percepcyjną. Za pomocą wykorzystania zmysłu słuchu i dotyku obrazy malarskie stały się zrozumiałe dla osób z dysfunkcją wzroku. Obrazy są symbolem. W znaczeniu terapeutycznym – psychiczne stany i uczucia, które uwolniły się u pacjentów onkologicznych w procesach twórczych – zostały zamknięte w obiektach artystycznych.

Instalacja *Pomiędzy bytami* poprzez swoją relacyjność łączy świat szpitala i każdej przestrzeni, gdzie będzie pokazana. Zaprasza zwykłego przechodnia do odczuwania ciszy, tak jak odczuwał ją pacjent.

Ukończenie badań w Centrum Onkologii w Bydgoszczy utwierdza mnie w przekonaniu, że działania w obszarze szeroko rozumianej arteterapii mają sens. Wskazują na to wypowiedzi i odczucia pacjentów. Mam nadzieję, że kwestią czasu będzie pojawienie się arteterapii w szpitalach onkologicznych jako podstawowe wsparcie leczenia i rehabilitacji.

Odczuwam też dalszą potrzebę pracy z drugim człowiekiem i zainteresowanie zagadnieniem stosunków międzyludzkich w przestrzeniach szpitalnych. Kontynuuję zatem poszukiwanie dowodów działania sztuki w procesie twórczym.

Tym razem na oddziałach hematologii i onkologii dziecięcej.

⁶⁰ G. Borowik, *Zastosowanie arteterapii w procesie kształtowania rozwoju osobowego dziecka*, [w:] *Edukacja w arteterapii*, pod red. A. Kowala, Maximum, Kraków 2013, s. 26.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Bartel R., *Sztuka w terapii, terapia w sztuce. Teoretyczne i praktyczne aspekty terapii przez sztukę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu, Poznań 2017.
- Birren F., *Creative color*, Reinhold Publishing Corporation, New York 1961.
- Borowik G., *Zastosowanie arteterapii w procesie kształtowania rozwoju osobowego dziecka*, [w:] *Edukacja w arteterapii*, pod red. A. Kowala, Maximum, Kraków 2013.
- Bourriaud N., *Estetyka relacyjna*, tł.: Ł. Białkowski, Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2012.
- Brogowski L., *Powidoki i po... Unizm i »teoria widzenia« Władysława Strzemińskiego, słowo / obraz terytoria*, Gdańsk 2001.
- Dahlhaus C. (tłum. Z. Skowron), *Estetyka muzyki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.
- Druml Ch., Habrat B., Kaumkotter J., Galińska E., Murken A.H., Potocka M.A., *Medycyna w sztuce*, Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2016.
- Dudek, Z.W., *Synchroniczność – psychologia ukrytego znaczenia* [w:] Z. W. Dudek (red.), *Albo Albo: inspiracje jungowskie. Problemy psychologii i kultury*, Eneteia, 4, Solarium, Warszawa 2000.
- Elzenberg H., *Nauka i barbarzyństwo*, w: tegoż, *Z historii filozofii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
- Gerstmann S., *Psychologia*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.
- Goethe J. W., *Wybór pism estetycznych*, przeł. T. Namowicz, PWN, Warszawa 1981.
- Gołaszewska M., *Zarys estetyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- Gombrich E.H., *O sztuce*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.
- Hanek L., Passella M., *Arteterapia. Zeszyt naukowy nr 48*, Akademia muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, Wrocław 1989.
- Jastrząb J., *Sztuka narzędziem społecznej terapii*, Wydawnictwo Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach, Katowice 2010.
- Józefowski E., *Arteterapia – praktyka oddziaływań terapeutycznych przy pomocy kreacji plastycznej – pytania i próby odpowiedzi*. „Arteterapia -terapia sztuką w praktyce”, 2(9), 2010, s. 2-8.
- Karolak W., *Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Difin, Warszawa 2014.
- Kluszczyński R.W., *Sztuka interaktywna. Od dzieła – instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.
- Konieczna E., *Arteterapia w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014.
- Kościelak E., Szafkowska M., *Jan Berdyszak. Szkice i rysunki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2012.

- Kościelecki S., *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.
- Krauze – Sikorska H., *Samotność w twórczości*, [w:] W. Limont, K. Nielek- Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*. Tom II, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, str. 77.
- Levinas E., *Etyka i Nieskończony: rozmowy z Philippem Nemo*, tłum. B. Opolska–Kokoszka, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 1991.
- Marciniak T., *Struktura obrazów* [w:] W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki artystycznej*. Zeszyt 1., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, s. 27-46.
- Osęka A., *Spojrzenie na sztukę*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1964.
- Panofsky E., *Studia z historii sztuki*, przeł. J. Białostocki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.
- Popek S., *Barwy i psychika. Percepcja, ekspresja, projekcja*, Wydawnictwo Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2012.
- Potocka M. A., *Estetyka kontra sztuka*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2007.
- Rogers C. R., *Sposób bycia*, „Rebis”, Poznań 2002.
- Rudowski T., *Studia nad arteterapią w ujęciu aksjologiczno-psychologicznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
- Rzepińska M., *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1989.
- Schulz R., *Wykłady z pedagogiki ogólnej*. T. II: *O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2007.
- Schultz R., *W poszukiwaniu statusu wychowania: Od optyki pedagogicznej do antropologicznej*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, s. 23-33.
- Sikorski W., *Werbalne i niewerbalne oddziaływanie w psychoterapii*, Difin, Warszawa 2009.
- Strzemiński W., *Teoria widzenia*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1974.
- Szczeklik A., *Katharsis. O uzdrowicielskiej mocy natury i sztuki*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.
- Szulc W., *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój, praktyki*, Difin, Warszawa 2011.
- Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.
- Tatarkiewicz Wł., *Dzieje sześciu pojęć: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycia estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1988.
- Wojnar I., *Jedność i różnorodność pedagogiki zwanej ogólną*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, s. 39-47.

Strony internetowe:

https://msl.org.pl/wydarzeniams/archiwum/strzeminski-kompozycja_unistyczna_13,372.html
[dostęp z dnia: 12.01. 2019]

<https://www.ekologia.pl/srodowisko/specjalne/walka-o-swiatlo-krotka-historia-sztucznego-oswietlenia,17369.html>
[dostęp z dnia: 20.01.2019]

<https://www.facebook.com/restauracjalamp/photos/a.915008328597918/1281067611991986/?type=3&theater>
[dostęp z dnia: 20.01.2019]

http://www.radiopik.pl/144,56,14-marca-2017?fbclid=IwAR1konRiltSYFIsyzU8IZY8kDpUTS2byUnZONluFCU6BcBzRjG_cDPvChZY
[dostęp z dnia: 17.01.2019]

<http://dailyrothko.tumblr.com/post/153587500186/mark-rothko-untitled-1969-oil-on-paper>
[dostęp z dnia: 17.01.2019]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_dla_sztuki
[dostęp z dnia: 5.02.2019]

<http://www.elajablonska.com/>
[dostęp z dnia: 5.02.2019]

<https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern>
[dostęp z dnia: 5.02.2019]

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1

Wybrane cytaty wypowiedzi pacjentów, którzy brali udział w warsztatach arteterapeutycznych:

- „Wchodziłem na zajęcia z trzęsącymi się nogami, a wychodziłem z uśmiechem.” - Piotr
- „ ...jasne kolory, miłość, przyszłość, sama...” – Agnieszka
- „Zostałam pozytywnie naładowana energią życia, dzięki spotkaniu z osobą o radosnym usposobieniu i otwartym sercu dla innych.” – Elżbieta
- „rozmowy, spotkania, bardzo ważne emocje” – Ryszard
- „ w trakcie warsztatów czułam spokój, bliskość życzliwych osób” – Bogumiła
- „ zajęcia podbudowały moją psychikę” – Ela
- „ Rozczuliłam się na temat choroby... Cieszę się, że tu byłam. Malowałam z radością, pomimo, że jest mi nieradośnie. Dobrze mi tu.” – Ewa
- „...Mogłem na chwilę oderwać się od choroby... Czuję się teraz spokojniejszy i jakoś weselszy” - Marek
- „ Czuję palące słońce” – Robert
- „ Czuję luz” – Zbigniew
- „ Czuję się jak liść na wietrze. Za chwilę opadnę w dół. Co będzie ze mną - nie wiem.”- Zawieszona

Załącznik 2

Link do wywiadu, który udzieliłam wraz z pacjentem onkologii dla Radia PIK w Bydgoszczy 14 marca 2017 r.:

http://www.radiopik.pl/144,56,14-marca-2017?fbclid=IwAR1konRiltSYFisyU8IZY8kDpUTS2byUnZONluFCU6BcBzRjG_cDPvChZY

[dostęp z dnia: 17.01.2019]

REPRODUKCJE

■ „Wnętrze”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

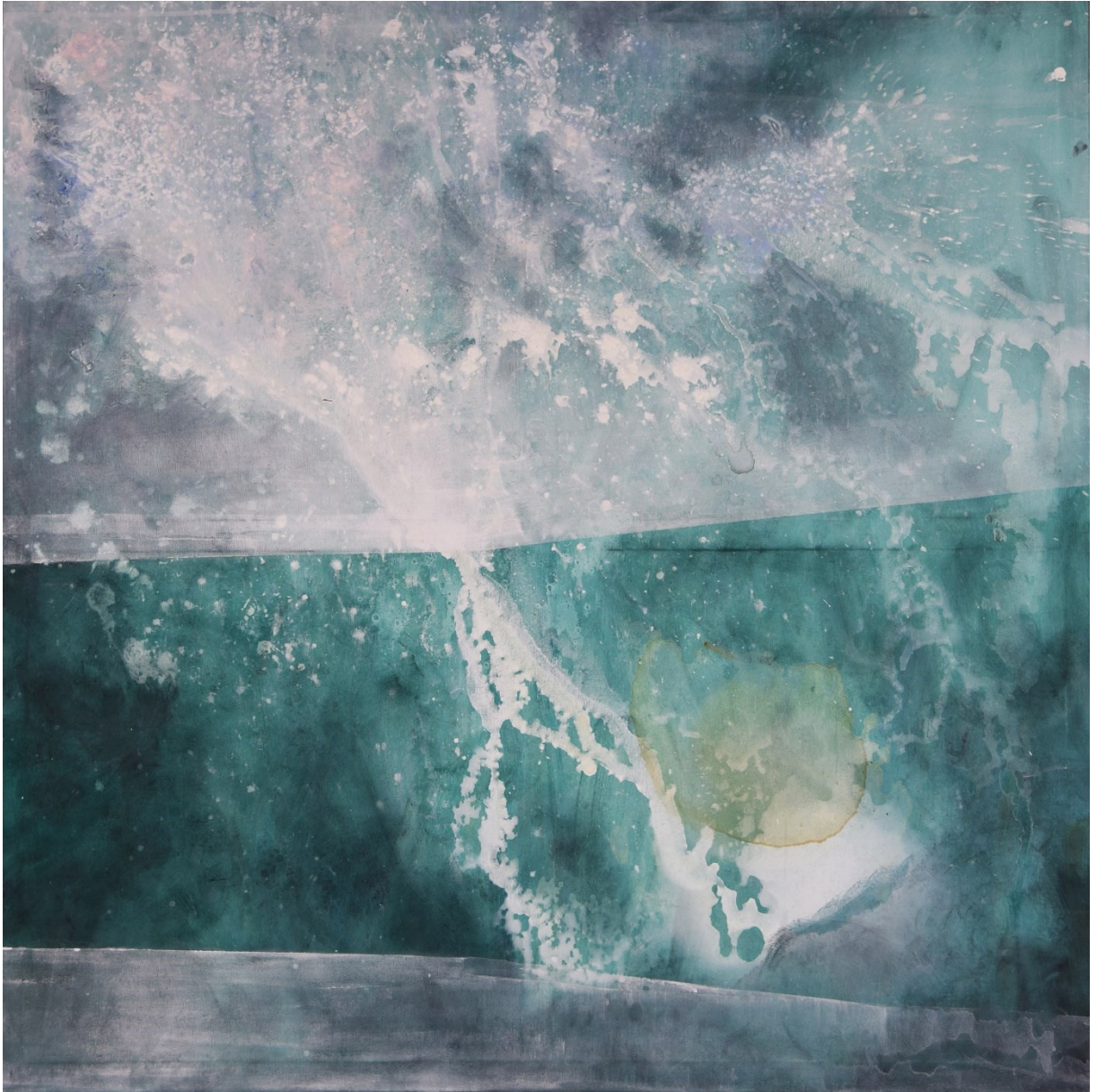
■ „Namacalność”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

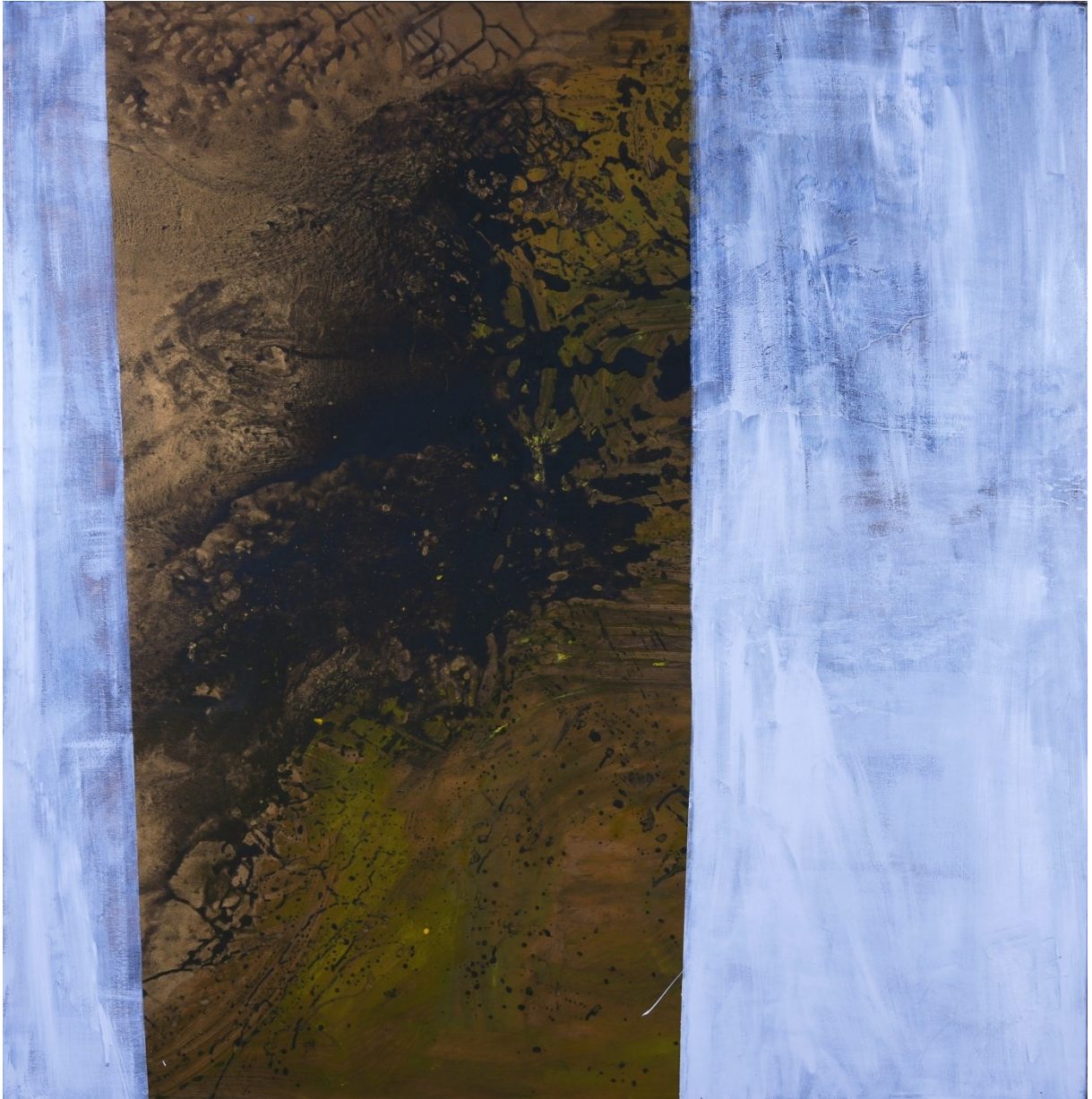
■ „Dusza”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Stan uśpienia”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Oczekiwanie”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Niepokój”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Prawda”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Codzienność”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Zatrzymanie”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

■ „Retrospektywa”, 150 x 150 cm, technika własna, płótno, 2018

TŁUMACZENIE PRACY DOKTORSKIEJ W JĘZYKU ANGIELSKIM

Milena Stancelewska Jones

Strzemiński Academy of Art in Łódź

THE ART OF SILENCE IN ART THERAPEUTIC WORK
- research based on the series of paintings and installation art

Doctoral supervisor:

Professor Wiesław Karolak

Author:

Aleksandra Kucewicz-Wasilewska, M.A.

Łódź, 18th of February 2019

TABLE OF CONTENTS:

IDEA	65
1. ART	67
1.1. Understanding of the modern art's complexity	68
1.2. Artistic inspirations.....	70
1.3. Relational art	74
2. ART AND MEDICINE	75
2.1. Illness and its significance in human's creativity.....	77
2.2. Rehabilitation as a form of art therapy.	79
2.2.1. Featured are samples from the art therapy sessions for patients	81
2.3. The role of the patient in the creative process	89
2.3.1. Art and psychology	90
2.3.2. Human in the context of selected psychological and educational theories.....	91
3. ASPECTS AND THE SCOPE OF THE RESEARCH PROJECT	93
3.1. The Idea	93
3.2. Hypotheses.....	94
3.3. Scientific tools and factors	95
3.4. The aim of the project.....	95
3.5. Evaluation strategy.....	96
3.6. Implementation of the artistic project.....	97
3.6.1. Idea	97
3.6.2. Stages of operation.....	100
3.6.3. Analyze of chosen painting from the painting series <i>Monochromatic</i>	105
3.6.4. Art Installation <i>In between the entities</i>	107
CONCLUSION	110
WORKS CITED	111
ATTACHMENTS	114
REPRODUCTIONS	115

IDEA

*“Hospital at night.
Silence torn by a deep scream ridden with pain.
Situations quite common not so long ago.
These voices are dying away today.
Suffering loses its voice.”⁶¹*

From the very first moments, two concepts art and medicine, their complexity and interpenetration, had been on my mind when I decided to tackle the art of silence in the art therapeutic work. Some have suggested that I should not combine these two areas, due to their distinct differences, however this was the sole reason why I have started searching for proof in literature, that would confirm that both of these areas not only do not exclude each other, but downright complement each other. According to Henryk Elzenberg „between scientific and evaluative thought process, which describes art itself, exists a collision”⁶². Research concerning the hospital silence was protracted and laborious. There was no light of success on the horizon up until the wink of the moment when review and acceptance of the proposed dissertation research was finalized at the Academy of Art in Łódź. At that time one of the professors, who serves at the Council of the Faculty, validated the correctness of my research thesis. He suggested that there are similarities to be found in the thought process of Andrzej Szczeklik in his book *Katharsis. The healing power of nature and art combined*. At the beginning I would like to thank that professor (unfortunately I neither know his first or last name), as I can still recall soaking into the very first pages of the book thinking profoundly, that two years of research dedicated the subject have not been wasted in vain.

In 2003 Szczeklik wrote that art and medicine have a common ancestry - magic. According to him lucid dreams, myths and as the title says purification called here Katharsis, find their reflection both in the area of medicine and in the area of fine arts. These experiences can be seen on the verge of shamanic vision concept, however when considering both art and medicine those as well are elusive when it comes to reasoning.

⁶¹ A. Szczeklik, *Katharsis. The healing power of art and nature*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, page 97.

⁶² H. Elzenberg, *Nauka i barbarzyństwo*, w: tegoż, *Z historii filozofii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, page 218.

I, personally find elements of magic in painting. The impact of color on human psyche has been researched since the dawn of civilization. Even in the ancient Greece the question persisted: What is color exactly? Aristotle used to talk about the “secondary” quality of objects, which occurrence can be seen, and as an example he would list the color⁶³. Later on the color was analyzed in the context of physical, chemical and psychological phenomena⁶⁴. As a result teaching about color has influenced a variety of areas. Here, we should quote Edward Bullough, who in his psychological and aesthetic dissertations proved that simple and basic colors can have influence on various people’s reactions⁶⁵. Rzepińska writes that “Color is going through a phase of triumph, color as a factor of widely known significance, sourcing its meaning from the area of therapy. The most meaningful and recent reason of interest concerning the issue of color is discovering its function in people’s lives and work as well as rational desire focused on utilizing its features”⁶⁶.

To sum up the cited words, using color in painting, conceals a secret usually only known to the author himself. When referring to the below described research, the secret also concerns the oncology patients, who participated in the project, and without whom creating this series of paintings called *Monochromatic* as well as *The Art Installation* would not be possible. I have devoted many hours to conversations with the patients regarding their illness, which in the end led me to analyzing the idea of silence, which I had perceived through a completely different prism than by the patients did. Eventually as the answer to the project we have created the work of art. Participation in the project also unveiled hidden purpose of reaching out to a random viewers of art and inviting them to a hermetic environment, that exists at the oncology wards. Through its formal elements the work of art was supposed to awaken the senses, it was supposed to be a tool allowing for dialog amongst the ill and allowing sympathy to flow through the hospital silence. Thanks to this the series of paintings and art installation became tools creating social functions, and providing space for social interactions.

⁶³ M. Rzepińska, *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Arkady, Warszawa 1989, page 8.

⁶⁴ Tamże, page 16.

⁶⁵ Tamże, page 16.

⁶⁶ Tamże, page 17.

1. ART

I have had a strong and continued interest in art for many years now. Art is like a chest full of jewels, that is an endless pit of creation, from which I can scoop the inspiration up with both hands. Through my childhood memories I can still picture myself as a small girl browsing through the albums with art in the tranquility of our home library. The very first classes I took, at the catholic community center, have shown me the path to having a wonderful playtime with brushes and paints. The possibility of un verbalized communication with the outside world became a type of connection like no other. From that moment I have started submerging myself into intense creative work flow, learning and studying the basic techniques used in art. Based on these experiences I created various works of art, some better and less of an interest to me. Up until this day I have been storing a multitude of works of art - starting with the earliest ones created in preschool, lovely called the doodling stage, stretching to scrolls with paintings of human's anatomy. No to mention the picturesque landscapes painted with oils paints, still hanging on the walls of my aunt's and uncle's homes.

For the longest time I have considered the creative work of art as a product.

However, at some point, I have started contemplating on the process of art creation itself, recognized as product of one's artistic creation. Widely known modern saying "making a statement about the art itself" appeared as a watchword on my mind. The saying comes from Victor Cousin, who pointed out in his book *About the truth, goodness and beauty*⁶⁷ that focus is impressed upon the work of art itself disregarding the message it should convey to the viewer. I started to analyze myself internally from the perspective of an artist creating works of art - a robot producing paintings as molds. At the same time I have been having this deep thought circulate in my head, that I am not able to communicate in any other way than when using art as a tool.

A crucial change in my life has been initiated by a psychotherapy course that I took at the Ericsson's Institute, where I have finally gained answers to all of the questions that have

⁶⁷ https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_dla_sztuki [access from the day of: 5.02.2019]

been on my mind for a while. Through participation in group therapy sessions I have realized the need to involve team work, the need of being able to communicate with other human beings as well as the need to exchange thoughts and insights. Art as a source focusing on humanitarian relief and helping the people, became the top priority at the time. The main focus is on releasing accumulated stress, fear and tears through the creative process. At this very moment the art stopped being focused on art itself but expanded beyond the sole creation part. The adverse reactions to the creative process were in fact - subliminally healing the artists - that became a real inspiration for me.

1.1. Understanding of the modern art's complexity

Modern art goes beyond the well-known rules, techniques or the other concepts of aesthetic creation. One should focus here on the art's interdisciplinarity. Both the social media and widely understood *performance art* or even the artistic installations engage with the Relative Aesthetics concept. We can differentiate a model paradigm viewer of the art and the co-creator. But increasingly more attention is paid to the all human communication visible in the modern art. Reference to a next-door neighbor life style and day-to day reality. Not only present, but also past and time line of events play an essential role. All of these factors influence creating the perception of the modern art therapy, determined by the modern art.

*"The artist himself engages the viewer of the art to decipher the symbols and the metaphors"*⁶⁸. The range of emotions that the viewer encounters is so tremendous, that one immerses all thoughts and purpose into the process. Art seeps into our lives, the same way our lives seep into the art. On display are our problems, everyday activities and life.

Professor Ryszard W. Kluszczyński points out to the dual role of the modern art viewer who is both the viewer and the user of the art.

⁶⁸ W. Karolak, *Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Difin, Warszawa 2014, page 22.

[...] my suggestion directs the attention not towards the art work's structure, but rather sways it towards the interactive communication or an interactive event. Interactive work of art is understood here as a wide and dynamic communication concept ⁶⁹.

Artist's creation, is not final, it is not a finished work of art, the viewers of the art, their activity and interactions invoke the art into existence - perceived as an event. Whatever the individual work of an artist uncovers, the interactive work of art shows its real dimension when the viewers' participation and behaviors are woven into the art itself ⁷⁰.

Visual communication language engages variety of symbols. On one hand, the potential viewer of art does not really have to support himself with a verbal description attached to the work of art, in order to understand it or get the feeling about it. The content itself is usually described with the use of symbols and iconography. On the other hand, for a random viewer of widely understood modern art or even for a blind person, audio description attached to the work of art allows to imagine and understand the concept.

During my visits at the art galleries I absolutely adore the moment, when unseen and almost in a stealth mode, I allow myself to touch and smell the paintings. All of my senses are awakened at once. One can definitely feel limitations if one is not able to use their sense of sight when looking at a painting. Meeting and being around a blind person, for a few days, on my artistic path has made me realize how powerful our senses really are. Thanks to this experience I felt the need to record audios for my works of art, enhancing their availability. Touch became significantly important. The series *Monochromatic* gained a deeper meaning by attaching the audio and texture to each of the paintings.

Viewer of art, who dwells in the modern world dominated by pictures and visual communication, has a choice as to which of the senses to use when experiencing art first hand.

⁶⁹ R.W. Kluszczyński, *Sztuka interaktywna. Od dzieła – instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010, page 193.

⁷⁰ R.W. Kluszczyński, dz. quote., page 218.

1.2. Artistic inspirations

Although my earlier works of art engaged the expression and figurative art, I decided to limit the colors, as well as the elements displayed. Employing abstract as a tool meant limiting the use of color. I was examining the monochromatic abilities of color. Inspired mostly by the modern art painters such as: Ives Klein, Mark Rothko, Aleksander Rodczenko and the way they express the purity of color on display, I was following the creative experiments path and I kept thinking about the emotional association regarding color in psychological concept.

Basic colors

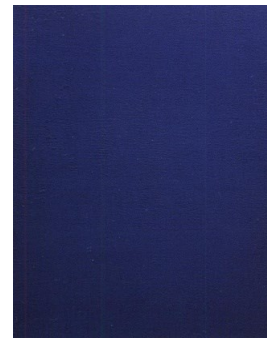
■
RODCZENKO
Pure red color
1921

■
RODCZENKO,
Pure blue color
1921

■
ROTHKO
Untitled
1969

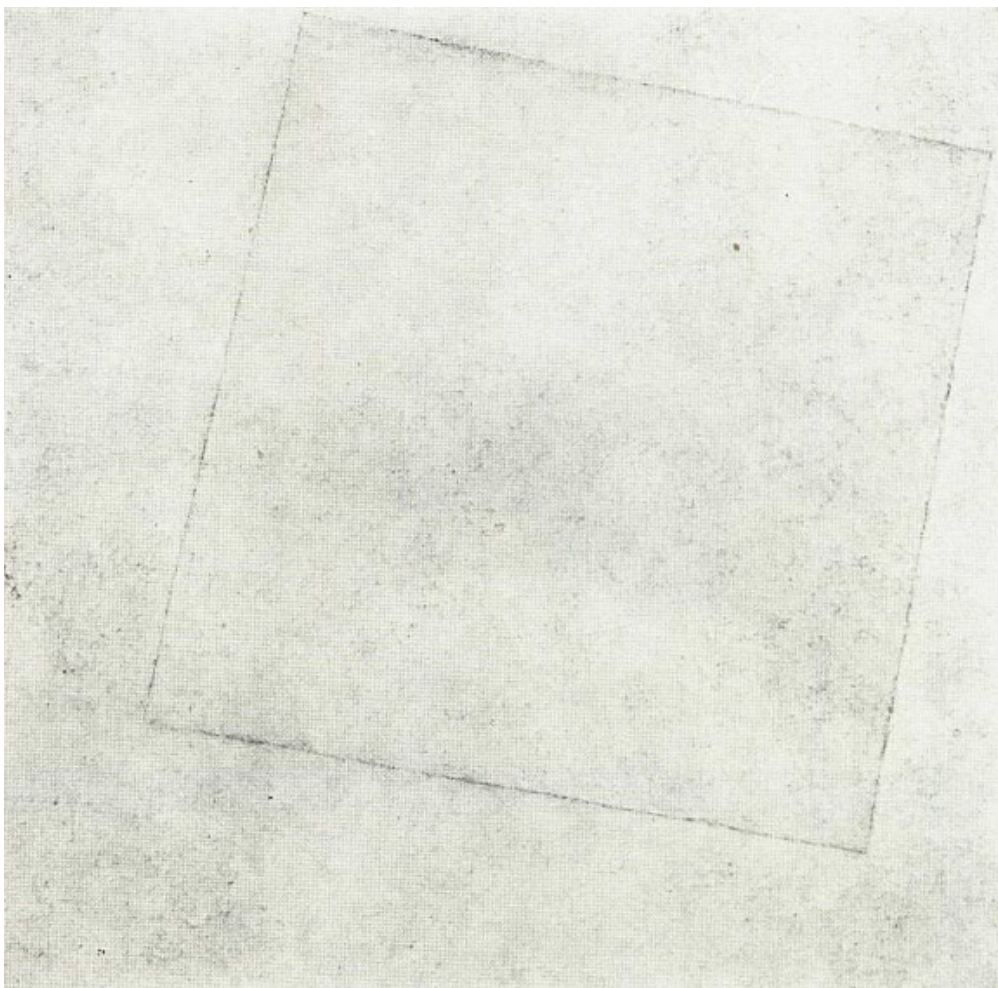
■
IVES KLEIN
Baby blue color IKB 48
1956

The second stage was to use pure white color and layer it on the series of paintings. I found the works of Malewicz an inspiration for myself during this time. Pure white became a meaningful color in the painter's speculation. The purity of white color gave me an opportunity to reflect the indoor landscapes of the hospital, discovered by me almost daily.

The use of geometric shapes, levels refers to the fascination with the creative output of Jan Berdyszak. His art philosophy, in which he examined the simplicity and the synthesis of color and forms, are very close to my heart. Similar to Berdyszak my credo is „*from the need of having the experience, recognition and expression various kinds of paintings are created*”⁷¹.

The white color in the painting also refers to the texture of the bandage, used for triaging the patients’ body parts affected by an illness. The inspiration with the unistic work of Władysław Strzemiński is easily seen in my interpretations. Does a painting, merely seen as a simple square with a frame, talk about silence expressed by its colors and structures?

For many viewers of art it simply does not. Unistic compositions by Strzemiński were not understood by his daughter, Nika Strzemińska, she compared them to the armchair’s upholstery⁷².

■
KAZIMIERZ
MALEWICZ,
*White square
on the white
background*
1917-1918

⁷¹ E. Kościelak, M. Szafkowska, *Jan Berdyszak. Szkice i rysunki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2012, page 21.

⁷² https://msl.org.pl/wydarzeniams/archiwum/strzeminski-kompozycja_unistyczna_13,372.html [access from the day of: 12.01.2019]

Structure/texture

■
WŁADYSŁAW
STRZEMIŃSKI,
*Unistic
composition14,*
1934

■
WŁADYSŁAW
STRZEMIŃSKI,
*Unistic
composition14,*
1934

Creating the installation art allowed for closing the loop of contemplation concerning the matter of silence. We could even say that the design is an integral part of the work of art. Fascination that I have experienced being exposed to the works by John Cage influenced my conscious art installation creation process, which was based on two elements: light and sound.

John Cage in his musical composition “4’33” uses intermissions, that is why the music piece can be played on any kind of instrument. It is a typical conceptual work and the artist’s idea is the crucial element when telling his story. The complete silence that accompanies this work of art makes every sound of the surroundings feel exaggerated: one can hear wave of whispers carried out by the viewers, squeaking chairs and even the sound of the raindrops bouncing on the roof during the rain. The composer’s essence of being present in this certain moment of here and now, who sits on the stage in complete silence for four minutes and thirty three seconds, is an attempt at getting the viewer’s attention directed towards the world, which surrounds them. Highlighting the sound experiences greatly influences the perception of the artwork.

I am referring to a field called aesthetics of music here.

What’s more I am not a musician myself. Also I have no formal musical education. Nonetheless ever since I can remember, the perception of responding to visual and auditory stimuli had great influence over my thinking and feelings. Quite often during painting I am

accompanied either by the sounds of various musical compositions or by the sounds coming from my surroundings, all of this influences my creative process.

“Every something and something has the right in between.
In between and In between something else is created”⁷³

In between one of my most favorite, crucial words from Jan Berdyszak’s own dictionary. Repeatedly I source back to its meaning and its depth in my artwork. The artist uses it in the context “*mediations, processualism and discursiveness*”⁷⁴. Talking about the hospital silence reminds me of a search for “something” in between the world of the ill people and the world of the healthy ones. It is an attempt of drawing attention to the people with cancer, who are being pushed away by the healthy part of the society due to their illness, who are placed in a hermetic hospital space. Although we live in the 21st century, the perception that cancer is a contagious illness still remains in the society.

The art installation called *In between the entities* suspended in space, works in complete silence, filled with the sounds of its surroundings.

„*Is presence - ‘now’ - the only reality in time in between ‘not any longer’ and ‘not yet’, or maybe - it is the other way around - it is only a line between the past and the future, ‘nothing’- a momentum, that forms and passes away?*”⁷⁵ This question is asked by Carl Dahlhaus - prominent representative of the German music - weaves a tale about the phenomena in music. He talks about the time that passed, which according to him still keeps on going, up until the indecisive and fast time, which he names “*the time imagined in the space*”⁷⁶.

Also the visual element, the light, displays fully my own understanding of silence in the scientific research. “*Visual perception of a single art viewer allows for information processing*

⁷³ E. Kościelak, M. Szafkowska, *dz. quote.*, page 23.

⁷⁴ J. Berdyszak, *Gęstość cienia. Pomiędzy światłem a ciemnością*, Wydawnictwo Centrum Sztuki Współczesnej Znaki czasu, Toruń 2012, page 8.

⁷⁵ C. Dahlhaus, *Estetyka muzyki*, translated by Z. Skowron, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, page 91.

⁷⁶ Tamże, page 92.

into the psychological and emotional reactions ”⁷⁷. Inspired by the sculptural work, as well as installation art by Dutch-Icelandic artist Olafure Eliasson, has led me to a belief, that light itself will be the second element complementing my work.

There is a question we need to ask ourselves: How many different associations are caused by the light?

Berdyszak, recalls words that describe the light as: *“the wave, the ray, the intensity, the neon, the light bulb, the eye, the sun, the optics, the lighting, the reflection, the goodness, the purity* ”⁷⁸.

Eliasson on the other hand, in his art installations plays with the perception of light and color. Experimenting with the modern age light elements, building gigantic rainbows at the Dutch museum, what’s more he also uses an illusion of the warm sunset at the Tate Modern gallery in London⁷⁹. Referring to the aforementioned work of art - the art viewers experience a feeling of being teleported to the beach, lounging lazily on the floor of the art gallery. All of these are created, to provide a first hand experience of “this extraordinary warmth”. The experience itself is encouraged not only by the sight receptors, but also by psychological imagining, that awakens our imagination. Here we focus on the strength of the visual stimuli and the ability to process them.

1.3. Relational art

The basic range of available possibilities related to the relational art is mostly connected with social interactions. Actually art has always been relational in sight of receptiveness towards another human being, It introduced dialog and gave a possibility to create a community. It can be easily seen during any art exhibition when focusing on the relation between the art viewer and the painting itself. Remaining in the same exhibit space encourages sparking a spontaneous conversation, commenting on the subject of viewed art.

⁷⁷ S. Kościelecki, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, page 49.

⁷⁸ J. Berdyszak, dz. quote., page 8.

⁷⁹ <https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern> [access from the day of: 5.02.2019]

The kind of closeness and unity appears. *“Depending on the viewer’s participation required by the artist himself, the character of the work of art, suggested or represented community models, the exhibition will facilitate a special area for exchange”*⁸⁰.

The sole basis for the relational art is observing the surrounding reality: the changing processes and the change in people’s attitude. Artist is a patient and meticulous explorer of what is going on around him. The artist does not lie, tells the story straightforward and unmasks the appearances. Mixing of social codes, of every-day life pieces and translating them into the language of art forms and changes the way the artist is viewed in public. Putting interest into daily activities, sometimes into trivial problems becomes seemingly unimportant.

As a result creating projects that refer to relational art becomes more and more common in the modern art area. As an example we could point out Elżbieta Jabłońska, an artist from the city of Toruń, who through her social commitment researches the semantic reaction of the viewer of art ⁸¹. Social research and day-to-day struggle with problems is a very inspiring topic for the artist. Thank to this and average citizen feels noticed not disrespected. Moreover the art itself become a tool for engaging in social interactions.

2. ART AND MEDICINE

*“It is not a thing of art /to look for the truth, this is the task of science”*⁸²

From the time that the first human walked barefoot on this earth, the fear of pain has been present and someone has always been trying to find a way to free oneself from it. The myth about Prometheus, who was chained to the rock of Caucasian Mountain, talks about the unimaginable human suffering and the inability to experience salvation through death. The

⁸⁰ N. Bourriaud, *Estetyka relacyjna*, translated by: Ł. Białkowski, Wydawnictwo Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2012, page 46.

⁸¹ <http://www.elajablonska.com/> [access from the day of: 5.02.2019]

⁸² J. Berdyszak, dz. quote., page 97.

picture becomes even more dramatic because of an eagle, that as the only visitor devours the immortal's insides. The pain, that never goes away. Never ends. There is no help coming from anywhere. This topic is very much up-to-date in our life. When we step through the hospital's doorsteps, right away we can see a picture of suffering and fight in front of our eyes. In medicine we find an array of topics, that have been a mystery to humanity for centuries. Some great example here are: pain, death, illness, human body. These are genius areas for the works of art. Medicine can be classified as an interaction between the doctor and the patient. Often during times like those human existence ceases to have a meaning. We see the medical doctor as a magician, who we entrust our whole being with. We give our body in fully convinced that we shall be healed. Literally "we pray" that these "superhuman" doctor's hands perform a miracle, relieve some pain, clear us from the illness. On the other hand we also encounter the "larger" spectrum of medicine, that is based on the scientific research from the pharmacology, psychology or biology area in sight on the ethical deliberations.

We should as a crucial question here: where is the space for the art?

A historic journey amongst the ideas and concepts in art has led me to a conclusion. Modern art has its trues meaning that pushes the aesthetic limits of cognitive reverie about the form or the color. The imperative of art is fulfilling a task: *Reflection on the form of human life*⁸³.

A great example is the artistic work of Joseph Beuys, for many incomprehensible and unclear, irritating and commonly called shamanic. Beuys himself says that "*what he does can easily be carried over to the world of medicine*"⁸⁴. In the cognitive reverie of an artist the most important is the human and his physique as well as his attitude towards nature. The complexity of actions often refers to the languages used in mythology and underlines the life's credo, that „ *for a human privy to life the resurrection is an element of death. The healing power can only be provided by creative act of cognition, supported by faith itself*"⁸⁵.

⁸³ Ch. Druml, B. Habrat, J. Kaumkotter, E. Galińska, A.H. Murken, M.A. Potocka, *Medycyna w sztuce*, Muzeum Sztuki Współczesnej MOCAK w Krakowie, Kraków 2016, page 38.

⁸⁴ Quote for: C. Bodemann- Ritter, *Joseph Beuys. Jeder Mensch ist ein Künstler*. Gespräche auf der Documenta 5 / 1972, Ulstein Tb, Frankfurt am Main – Berlin -Wien 1975, page 96.

⁸⁵ Tamże, page 40.

Personally I feel that through art I should serve the people, were ripped off from the most important part of their life - health.

2.1. Illness and its significance in human's creativity

The illness makes us realize how fragile life is, like the proverbial *memento mori*. During this period human's helplessness and doubt surface. But what is important is that a strong determination appears. The human starts to act. Fighting for the smallest crumbs that life has to offer becomes an attempt at returning into the real world - the world of healthy. Emotions get released, that accompany the suffering of the ill, such as anger, frustration and despair. They cause an emotional shock, than becomes a cleansing force. "*When one listens to the ill, who are facing their struggles one begins to understand the obvious meaning of katharsis*"⁸⁶.

In art the illness is understood in two ways. It becomes a symbolic structure. First of all - it shows two separate world - the world of the healthy and the world of the ill. There is a huge gap between fear and loneliness felt by the ill person and misunderstanding and helplessness of the healthy one. Often a problem appears as a social isolation of the ill, which constitutes the second symbolic structure. The illness places the patient on the sport of being a reject forced to feel alienated compared to the rest of the world.

The illness also not only touches the life of the victim, but also their whole family. Impaired person becomes an illness for their surroundings. Also their life companions suffer, they go through the illness in a similar way, sometimes it is even harder on them. It is connected with the feeling of departing from this world. Becoming conscious of one own's fear of dying. Patients often ask the question: "Why me?"; "Why does the person closest to me get ill?"; "Why did this happen to us?". The feeling of loss is mixed with the hope for becoming healed. Can risk saying that, every human being become a creator himself in the eyes of death.

⁸⁶ J. Berdyszak, dz. quote., page 150.

From my experience when working at the hospital, I can conclude that the illness forces a change upon a patient. It changes the way he thinks and his approach toward life. Patients become more humble. They are open to try new, unknown things. The ill come to my classes “*on shaky legs*”⁸⁷. The fear against the group, new challenge can sometimes be paralyzing. At other times the group provides the support and rips them off from loneliness. Experiencing the art first hand releases tensions, and calms the depression down. Art often works as a drug, not being one at all. Art helps in the healing process of the oncology patients. It contains a symbolic potential, that supports the human psyche. The physical forces get released. The patient’s attitude changes, when he leaves his hospital room to join “the people”. Back to his room he has a strong sense of determination and strength for battle. However every patient is different. Some are more motivated, whilst the other are indifferent.

I simply do not think that creating art comes completely effortless for the ill. The simple act of holding or using the painting tools does not lead to experiencing any physical pain, but I have noticed how much effort it took for the ill person to leave a mere doodle on paper. Sometimes the result of two - hour long class was plain, white piece of paper.

The space provided for the workshop has a meaningful participation.

For the meetings with patients in the Oncology Center in the city of Bydgoszcz I was assigned a spacious, sterile room with chairs and tables. I assume that, if this was a typical art studio, covered with drips of paint, full of colorful paintings, with sketches hanging everywhere and with a variety of easels - it would have been easier to awaken and stimulate the patients’ creative imagination, easier to experiment and easier to search.

The illness requires trust. I was the explorer - the artist, who offered the ill his time and abilities. My work at the hospital was just a charity for a few month time. Even though I was the explorer, the observer during these classes I have never made the patients feel like objects. Ease of work, no limits of creation allowed for the space to become relaxed and chilled. Patients felt safe in the surrounding environment and this way there were able to experience tranquility.

⁸⁷ The assumption sourced from the interview with the oncology patient for Radio PIK 17.01.2019.

2.2. Rehabilitation as a form of art therapy.

In today's modern world of medicine it is common to use the support of rehabilitation during or after the hospital stay. A popular term around the world *therapy of art*. The United States, Great Britain, Canada are countries where this type of treatment therapy through art are a compulsory part of the rehabilitation stage. "These are complete programs in which the medical personnel with the help of volunteers organizes art therapy session, by the bedside of the ill, the most well-known program is called *Very Special Arts*"⁸⁸. Unfortunately in Poland the art therapy is still in the very early stages.

"At the medical centers, included in the rehabilitation and pharmacological treatment programs are such classes as: psychotherapy, psychotherapy with the use of drawing, book therapy, music therapy, visual art therapy, dance therapy and movement therapy"⁸⁹. One can observe the use of these element also in the psychiatric and geriatric therapy. There is a whole lot of talking and not much doing in the oncology centers located in Poland.

A crucial part is monitoring the progress in the treatment process, mentioned by professor Agnieszka Gmitrowicz during her lectures concerning this issue⁹⁰. One can easily notice that there have not been enough procedures developed yet compared to the newly appearing illnesses in the modern world. The art therapy has dual function: corrective (when negative emotions are present) and simulative (emotions that have a positive influence over the human's psyche). No all of us are able to control the emotions, to give into the self-containment. It influences the quality of life, as well as day-to-day and social activities. The specific nature of art therapy is provided by visual creative process, that frees the art expression. The dual nature of art therapy makes it different from all the other forms of psychotherapy.

When thinking about the term *art therapy* in the historical context. In the ancient times there was a description *cultura animi* translated into *cultivating the soul*. In the archaic

⁸⁸ W. Szulc, *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Difin, Warszawa 2011, page 27.

⁸⁹ R. Bartel, *Sztuka w terapii, terapia w sztuce. Teoretyczne i praktyczne aspekty terapii przez sztukę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu, Poznań 2017, page 20.

⁹⁰ A. Gmitrowicz, *Sketch book entries from psychiatry lectures during postgraduate course of Arteterapia*, Polski Instytut Ericksonowski, Łódź 2015-2016.

chronicles of the Middle East we are able to find information, that the music out of all the art has the strongest influence over the human psyche. In the XIX and XX century the art therapy was described as an element that supports the healing of patients. This theory functions up until today. Quite often one can run across two different terms: art therapy=therapy through creativity. I think it is becoming quite fashionable to use this term, both in the educational and social areas. When translated simply art therapy is therapy through art. Understood as the communication with other people where the sole purpose is defining the interaction in the psychological area. The artist expresses accumulated emotions through his art work. However we should not only point at arts.

The range of art therapy is really wide. It is ridden with transcendence, that assumes creating a term out of the box, beyond the art standards. The range it covers is following:

“Book based therapy, choreography therapy, chromotherapy, performing arts therapy, esthesiotherapy, group therapy, horticultural therapy, play therapy, music therapy, therapy through poetry, role play therapy, silvotherapy, thalassotherapy”⁹¹.

What are the benefits of using art therapy?

The mind is provoked to provide creative solutions by the active non-verbal area. Patients after head trauma as well as patients with brain tumors, who were experiencing problems with speech, sight, moving their fingers or even the whole upper limb were creatively engaged in the process. The classes allowed them to face their physical inabilities, as well as relieved the painful pressure created in the head by growing tumor. Sometimes, it was quite unbelievable frankly, only after three classes one could see a noticeable difference in the control they would gain using art tools.

The sensory cortex is activated, where senses such as: sight, hearing, smell and touch are put to use. Engaging all of the senses makes the art therapy stand out. Additionally the patient strengthens his art consciousness as well as his self-worth. The self-acceptance emerges. The basic need is satisfied: safety and feeling of self-worth.

Through the art therapy the patient releases trapped emotions. Relieves the tension. Clears our psyche. Sometimes it is a long term reaction, quite exhausting, boring, but always

⁹¹ E. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014, page 16.

inspirational. Releasing the trapped fears reminisces the *katharsis*. The feeling *soul cleansing* is described by Andrzej Szczeklik, and compared to the *spiritual energy*". Szczeklik analyzes the healing aspect of the art allowing the spiritual healing of people "*where under the influence of melody, that makes the soul delighted they find relief, as if they took some painkillers [...] Katharsis becomes quite obvious Belief in the magic of art delivers katharsis, because art is the incantation of reality*"⁹².

From what I have observed, I can say that art therapy as a method of collaboration with another human, gives back the meaning of life to the ill and suffering patients. It relieves the thoughts from the illness. In the hospital spaces the need for creative work emerges in a quite certain way.

2.2.1. Featured are samples from the art therapy sessions for patients

Exercise Number 1

SAFE PLACE

The course of the exercise:

- I. Visualization. Sit down comfortably. Calm your senses down. Close your eyes. Calm your breath. Think of a safe place, that you would like to go back to. That could be a place remember from your early childhood? Or maybe, not so long ago you have felt wonderful somewhere? Please try to remember how did this space look like, smell it.
- II. Do the work. Now try painting your images with water paints. Do not think about how to do it. Work spontaneously, just with the vision in your head. Notice all of your feelings.
- III. Present the art work. Display all of your pieces on the table next to you. See how others presented the important space. Compare and contrast the works of art.

⁹² J. Berdyszak, dz. quote., page 6.

The participants - Patients of the radiotherapy ward at the Oncology Center.

The space - conference room dedicated for our classes.

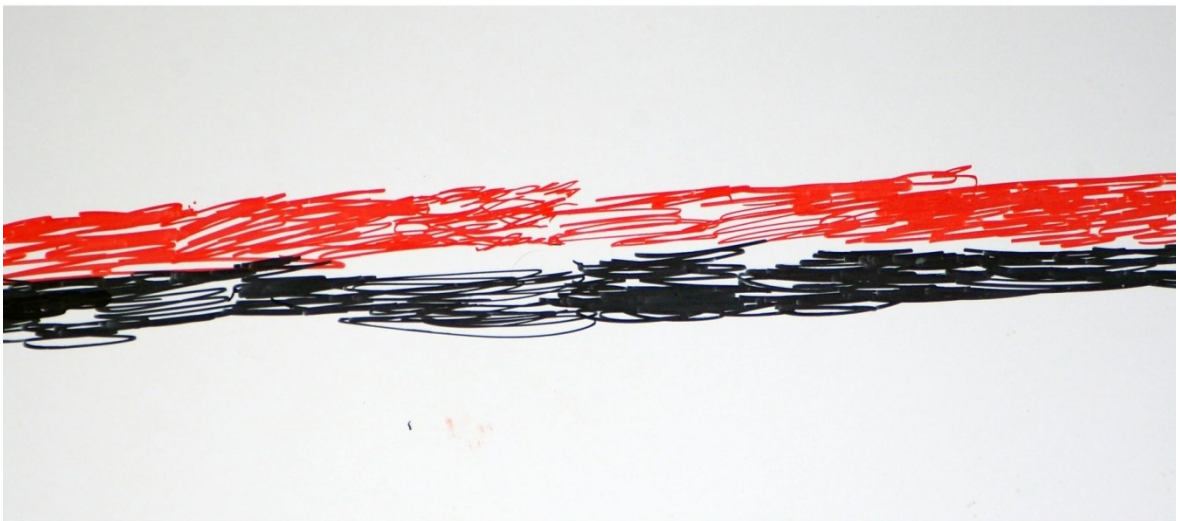
Resources used - watercolor paper, brushes, cups with water, markers.

Time assigned - 2 hours.

Patients' remarks:

- "I was able to go back to the time of my childhood. I imagined walking on the meadow, the smell of flowers.....That was such a wonderful feeling" - Bogumiła
- "When I closed my eyes, I could see the water I imagined swimming in circles, at the end I fell into the black whirlpool"- Beata
- "I was able to go back, to the time when I was a young lad. I was raised and grew up in the country. Every day I took the cows to graze"- Jurek
- "In my thoughts I walk on the lines. One line is red, and the other black. I have no idea what that means" - Ryszard
- "I am able to reminisce so many colors from my childhood. I miss my family home" - Marek

Chosen projects:

Exercise Number 2

THOUGHTS EXPRESSED THROUGH COLLAGE

The course of the exercise:

- I. Visualization. Please sit in a comfortable pose. Relax and calm yourselves down. Free your own thoughts. Do not pay any attention to the things on your mind, that were there just a brief moment ago. Let the thought flow slowly like a cloud in the wind. It can have any shape or color you choose. Sometimes it looks like whipped cream, another time like a dragon or a tall mountain. Are you able to see these clouds with the eyes of your imagination?
- II. Do the work. The collected newspapers are a record of many thoughts. Search for affirmations that make you vibrate at positive frequency. Treat those words as “words to live by”. Create a collage of your affirmations.
- III. Present the art work. Lay all of the pieces next to one another. Take a closer look at them. Are the affirmations of the person standing next to you similar? How are they different?

The participants - Patients of the chemotherapy ward at the Oncology Center.

The space - conference room dedicated for our classes.

Resources - newspapers, A3 format paper, crayons, markers, scissors and glue.

Time assigned - 2 hours.

Patients' remarks:

- “I so would like to run away from here. I can not see very well. I adore these cats - you see- they are so cute. My kitties are waiting for me at home” - Larysa
- “I love summer time. I am tanning on the beach and swimming in the sea. Unfortunately the mosquitoes are biting at that very moment” - Oksana
- “I feel lonely. I do not have my life partner by my side. And my daddy is ill, too” - Agnieszka
- “I have received a second chance at life. I am happy” - Lusia

Chosen projects:

Exercise Number 3

HANDS AS A MAP

The course of the exercise:

- I. Relaxing. Please sit comfortably in your chairs. Let your hands be idle for a moment. Put your hands on your knees or just simply hold them down by your side. Sense the heaviness of your hands. Let those hands dangle and lay freely for a moment. In a slow motion start lifting your hands up. Write down your name in the air using your finger.

- II. Do the work. Greet one another by shaking hands. Look at your hands, but also pay attention to the other people's hands. On the spreadsheet lay your hands in a comfortable position. Try to do it in a certain way, that can express you through a gesture. Ask the person sitting next to you to draw an outline of your hands. Paint your outlines with variety of colors, so they create a colorful map.
- III. Try viewing your work from a perspective, from the birds-eye perspective. What did surprise you in this work? Did you imagine it this way? What did you think about when creating the work of art? Please observe who used which colors.

The participants - Patients of the chemotherapy and radiotherapy ward at the Oncology Center.

The space - conference room dedicated for our classes.

Resources - large format ream of paper, brushes, cups with water, acrylic paints, pencils.

Time assigned - 2 hours.

Patients' remarks:

- "I am happy that I came to the class with Ela today. We painted together. We laughed. It was great" - Ewa
- "I really cannot paint, but this was not so hard. At the beginning I was not going to come to the class. Right now I do not care anymore" - Ewa
- "I love large spaces. I could paint, and paint, and paint ..." - Beata
- "I am really sad today. This class allowed me to not think about it"- Marek
- "I have met fantastic people today. We greeted one another. We created together" - Luscia.

The end result:

■ Art Therapeutic workshop - large format art work

Hands as a map

2.3. The role of the patient in the creative process

I have used these creativity art classes to make the patients more socially engaged and closer to one another. Most of the time patients who were in the same ward, sometimes just a room away did not seem to know one another. After an hour and a half long meeting with the art, they were no strangers to one another. Limits such as age difference or social status were fading away. The illness verifies - we are all equal facing it. The time devoted to these classes was a creative process, where new relations and even friendships happened. The same insights were confirmed by Eugeniusz Józefowski, who is an art educator and does art therapy, he said that: *“The participants who did not know one another before, engaged in social conversations, made friendships, got to know the others closer [...] Having a discussion concerning the project’s creation integrates people. It also shows the universal possibilities of interpreting the art”*⁹³. Spontaneous conversations really made people closer to one another. The final product, the art work became a sideline element and did not have any wider meaning as a consequence.

Research regarding the creative process, states that *“the creative process involves self-expression, that allows people to make new social connections, resolves problems, develops interpersonal skills, deals with behavioral problems, lowers the stress levels, improves one’s well-being and self-worth along gaining a higher state of consciousness”*⁹⁴.

In my opinion anyone can become an artist / creator. The power of creativity lies in the human’s entity. Carl Rogers who developed person-centered therapy, explicitly said that, anyone can fulfill their own potential themselves⁹⁵. I think and any person that develops their creative skills, deserves to be called a creative person, even though they usually have no art works to show for it.

During my research it was clear that one of the patient’s creative activity developed into the need of intense creative expression - painting on the canvas. This process has started in 2016

⁹³ E. Józefowski, *Arteterapia – praktyka oddziaływań terapeutycznych przy pomocy kreacji plastycznej – pytania i próby odpowiedzi*. „Arteterapia -terapia sztuką w praktyce” 2(9), 2010, pages 2-8.

⁹⁴ J. Berdyszak, dz. quote., page 286.

⁹⁵ C. R. Rogers, *Sposób bycia*, Rebis, Poznań 2002.

and lasts up until today, and when taking a closer look, I can assume that it will be a life-long passion. At the moment the patient is in cancer remission stage and has started his journey at the Art Academy in Bydgoszcz. His day-to-day job is being a truck driver. He dared to show his art works during the exhibition that ended the art therapy classes at the Oncology Center. Nowadays - he exhibits his art work in other public spaces and on social media.

2.3.1. Art and psychology

Psychology is a study, that deals with human actions in his natural environment. Plateau thought that, a real doctor should not only treat the body but also the soul. Psychology, the word's origin means soul. Various areas of psychology examine different kinds of brain activity. Getting to know the personality structure of a human being, allows for one-on-one as well as group therapy.

“Psychology examines the role of consciousness in human beings. Cognitive consciousness stimulates creative actions”⁹⁶.

From my personal experience, I can tell that art and psychology constantly penetrate each other. Human psyche rules over the brain and excludes its natural possibilities. Inability to deal with painful emotions and accumulation of negative thoughts can lead to entity's exclusion from the social life. It inhibits the activity and causes low effectiveness of any kind of activity. Emotions are the key factor when it comes to regulating the one's activity in their life.

There is a correlation between emotions and human body's response. Some emotions weaken the immune system. The body becomes affected. Cells in the body begin to develop incorrectly, causing harm to one's overall health, sometimes being a sole cause of an illness, the body does not perform correctly. Being able to manage one's emotions skillfully - redirects one's mind- it stimulates the psyche towards positive thoughts. Endorphins are released in the brain that further push to creative work. In order to have psychological

⁹⁶ S. Gerstmann, *Psychologia*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969, page 34.

balance one needs to distance oneself from day-to-day matters. Trivial issues should not take up the whole attention of the human. Allowing for proper breathing, nutrition, fitness activity makes us immune to ever-present stress. Preventing emotional disorders and tensions. The patient is able to overcome issues such as: apathy, depression, inactivity, fear and anger.

A lot of times I get the feeling that, people bend the rules of art, using it as a mechanism for art therapeutic activities. It becomes a tool, able to manipulate the ill person's feelings. Excessive diagnostics done by therapists, psychologists put the ill person in an uncomfortable situation, similar to an surveillance process. Instead of "opening" - it "shuts down". It becomes a key importance to create a space, that allows for freedom in creativity, without putting any regulations or norms in place, just pure possibility of experimenting with the art resources available. Psychic strength can be experienced by the person. Thanks to this sort of bravery I can observe the freedom patients experience when creating art. Creativity supplies energy, energy necessary to battle the illness and to regain full health.

2.3.2. Human in the context of selected psychological and educational theories

In general education refers to human self-reliance in any type of activity. It is gained during the development of the entity. In order for the process to run a full cycle, there has to be some type of hardship experienced at the existence level, that stimulates the human activity. Analyzing human activity we can reflect on the cultural behaviors. We perceive the world, that surrounds us and we pay attention to the informative and social elements present in it. Integral education concerns this phenomenon.

"Human-world and the past-the present - the future".⁹⁷

Human is a being of afterthought. Feels. In the past decade psychology and education pay attention to the approach regarding human emotional education. Ever emerging new civilization illnesses, caused by the inability to handle emotions, contributed to doing

⁹⁷ I. Wojnar, *Jedność i różnorodność pedagogiki zwanej ogólną*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, page 46.

research in this area and became a source for scientific inspiration. Emotions are a factor, that motivated people to certain behaviors and actions. Human being's task is to read them correctly. When the negative emotions appear or are present - we should redirect them so that they become a source for auto-creative force as an example when hate does not turn into aggression, fear does not become a factor of social control. Attention is paid to positive emotions such as empathy, that can be redirected into thoughts understanding.

The human being develops because of the afterthought process. One is able to understand one's own innermost feelings, including the higher needs - such as lifetime, sense of existence - developing one's self-worth. A long-term cognitive process allows for developing certain behaviors. It gives the feeling of freedom, liberation and independence. The entity develops own positive attitude. What's more one develops the social relations with others, learn acceptance towards other people, that surround him.

Human being in a psychological aspect is a live being, characterized by "*being temperamental allows for the correct response to certain factors.*"⁹⁸. Consciousness we found connects to taking action. The nerve cells are able to receive the outside stimuli thanks to the receptors. Once the physical stimuli is received, it releases an impulse further transmitted to the other parts of the nervous system. The reaction is the basic mechanism that stimulates the nervous system to do its job. We can point out to voluntary and involuntary reflexes. The ability to develop new skills, learn new things and collect lifetime of experiences needs to be taken into account when analyzing the aforementioned reflexes. A lot of times these reflexes become slower or even disappear when certain situations have no importance to the entity anymore.

The main point is to find out how the psychological processes work and analyze them in context of the entity itself. It is based on a detail oriented observation of day-to-day need and paying attention to human being's feelings. That human through taking action wants to resolve a problem, complete the task. C.G. Jung said that the modern world strongly impacts the psychological processes, and he called it the – "*synchronization*"⁹⁹. Accidental situations,

⁹⁸ S. Gerstmann , dz quote., page 13.

⁹⁹ Z.W., Dudek, *Synchroniczność – psychologia ukrytego znaczenia* [w:] Z. W. Dudek (red.), *Albo Albo: inspiracje jungowskie. Problemy psychologii i kultury*, Eneteia, 4 , Solarium, Warszawa 2000, pages 47-84.

meetings, asking oneself questions, thoughts that exceed action - all of that develops the need to express and interpret ourselves.

3. ASPECTS AND THE SCOPE OF THE RESEARCH PROJECT

3.1. The Idea

The art of silence in the art therapy. Complex topic, that connects the world of medicine and art. Based on the research conducted at the Oncology hospital. At first a huge success itself was receiving permission to do art therapy classes at the aforementioned facility. Once my project has been reviewed and approved by each ward's head doctor and when my image of an artist - explorer - observer was authorized by the team of oncology psychologists - I was finally able to meet the patients with cancer.

The idea of this dissertation was based on the element of silence, which accompanied me during my research at the Oncology Center in Bydgoszcz. During one-and-a-half year long, weekly meetings I took the role of an observer of hospital structures, the organization itself and the hospital's personnel's psychological approach towards the patients. My work also become an artistic fascination and made me ask fundamental research questions:

- How do the oncology patients receive the silence?
- What exactly does the term silence describe/ Does this type of silence differ from regular silence?
- Is silence able to scream?
- How to visualize the state of silence?
- If there is a possibility to disclose universal truth concerning silence through therapeutic art work?
- What is the role of the viewer in the relational art?

Getting answers to those questions made me consider an idea of dissertation, which later on evaluated into the concept of: *The art of silence in the art therapy*. The project's concept was developed during which I was able to pursue a series of monochromatic paintings, using one's own techniques on 150 cm x 150 cm canvas, that also included the audio and the art insulation. It is a inter penetrating relationship that mutually compliments itself, covers all of the technical, artistic and social aspects.

Art installation *In between the existence* became a work of art and expanded beyond its material characteristics - with the use of sound and light factors. Its significant purpose is to awaken the senses, is to become a source of dialog with the ill people and being able to express specific empathy for the hospital silence. Thanks to this concept the art installation breaks the stereotype of relationship between the healthy and the ill person.

Work concentrated on the series of paintings *Monochromes* is an attempt at assimilation, fitting in to the ever existent silence. Internal processing and searching for deeper identity builds a relationship between the space and the artist himself. It is also an endeavor suggesting creative communication with the viewer, and with the surrounding environment. Along with looking at the paintings one can also use the headphone to listen to audio recordings of the patients referring to the topic of silence. I have purposefully limited the color use to monochromatic ones. Each of the parts was assigned a different shade of color. Each of the paintings is a stretch of color into a different shade. At first I have focused on the base colors. Later on I expanded the aforementioned colors, I applied other shades of colors, with the use of textural and structural possibilities. The series can continue to expand if we start mixing the available shades of colors with one another. Limiting the availability of colors allowed me to directly show the symbolism of color, which is the key element in chromo-therapy.

3.2. Hypotheses

- Being able to balance the emotions with the use of art activities, as a tool to combat deficit and limitations, and in order to overcome the feeling of isolation caused by experiencing cancer first hand.

- Silence - as a state of mind, that enables the patient to go through long-term treatment, opposed to the silence that destroys the patient.
- Development and the integration of the group, building affiliation and sense of community, in which every participant will have a chance to grow.
- The picture of person fighting cancer in our modern world and their status in the society.
- Interlocutor - the role of the viewer in relational art, who co-creates, influences and co-exists with the art work.

3.3. Scientific tools and factors

The scientific method used in my dissertation, is the role of simple observer. During the workshops with the oncology patients I became a participating observer and at the same time I was directing the art work project. Received observations allowed me to correct or to expand the contents of individual interviews (with certain patients). Additional information about the patient's well-being was provided by the anonymous questionnaires, which I handed out at the beginning of the art therapy sessions project. Because most of the interviews contained surprisingly intimate messages I decided to make a selection of citations to be used in the dissertation based on the patients' requests (attachment number 1).

3.4. The aim of the project

The idea of the project is artistic search in the area of silence, stemming from work with the oncology patients. A very important element is the reference to relational art, which aims at awakening empathy in the society through the use of art and directs the attention to the possibility of using its social potential in other areas of activity by the modern person. At the first stage I did the art therapy workshops in groups of patients, who wanted to awaken their

creative potential and integrate with others. During the research I noticed that the patients artistic activity grew and the quality of functioning in the hospital bettered itself.

At the second stage when I did individual workshops with a patient - a lengthy radio interview was done concerning the feelings of fear, experiences during the hospital stay and staying in the hospital in general (attachment number 2). The next step was confronting the memories, of the patient who was cleared healthy, for the last two years - an attempt at picturing the hospital silence by the patient. Ten words were spoken by the patient, which later on became the names of the series of paintings *Monochromatic*.

3.5. Evaluation strategy

I have supported my research with a well-established theory. Based on the collected data I was able to obtain a theory responding to the researched problem. The research was limited to the facility of Oncology Hospital, where the patient's activity was easily noticed.

The effectiveness of my project depended on the description of the post-modernistic paradigm, which *“does not accept the reductive causality. It is against individualism and in favor of pluralism, prefers a whole variety of meanings, where a number of limited phenomena appear. It opposes the view, that the symptom must provide the evidence for only one dominant definition, to have only one cause. It is rather for the pragmatic than the analytical approach to therapy, in which exists the need of identification, restrained not to the social aims definition or connected with “individual integration”, but rather as a definition of the patient’s wants and requirements, which should be identified and made possible to fulfill”*¹⁰⁰. I took on the role of the observer, who provided creative workshops. As the evaluation method and technique I used the triangulation of research methods, typical for qualitative studies, in particular when merging the observation with the casual interviews. The data recalled by the interviews was analyzed based on single patient, deepened by a lengthy interview with the patient (attachment number 2).

¹⁰⁰ R. Schulz, *Wykłady z pedagogiki ogólnej*. T. II: *O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2007.

Evaluation was done in four stages:

- Before starting the project - gathering information regarding the patients received from the psychologist and the lead doctor, written down during the psycho-oncologists meetings.
- During the workshops - observation of the participants
- Right after - feedback, individual comments
- After some time- opinions, that confronted the concept based on one patient's remarks

The role of the research in the qualitative research relies on the understanding amongst the host and the participants, during which it is important to follow the process itself and to notice the possibilities of action.

3.6. Implementation of the artistic project

3.6.1. Idea

The base for creating the art work was a process of art therapeutic activities with the patients in the Oncology Hospital, that lasted from April 2016. An idea to illustrate the silence in a form of series of paintings and art installation was chosen from twenty sketches, that I have prepared after each finished workshop. Quite often besides the artistic ideas, on these sketches I would write down the words of the patients, their emotional states, or the thoughts they expressed aloud (attachment number 1). I think that each of the patients, who participated in any of the workshops is able to find bits and pieces of themselves incorporated by me into the paintings and the art installation. Visualizing the silence - it is an attempt in understanding the world of the ill people. All of the elements were crucial, they marked the rhythm and hand and influence over the final art work.

3.6.2. Stages of operation

I The painting stage

Images of the abstract spectacles of silence were inspired by the patient's words. He identified ten synonyms of silence, based on the time he spent at the hospital, which later on became the titles of the paintings:

4. THE INTERIOR
5. THE TACTILITY
6. THE SOUL
7. IN SLEEP MODE
8. THE WAITING
9. THE ANXIETY
10. THE TRUTH
11. DAY-TO-DAY LIFE
12. THE STOP
13. RETROSPECTIVE ¹⁰¹

These words became very important to me. They were a marker. I tried to understand the patient's reasoning. Symbolic - in the artistic work - all of the feelings that accompanied the patients during the art therapy workshops were written down. I did many attempt when trying to define the appropriate color reflecting the emotions and psychological experiences in these situations. I have tried "[...] to explain the emotional and moral influence of color".¹⁰²

At some point I asked myself such questions: "Should I really use these words as tips?" "Maybe these words influence my own feelings concerning this matter too much?"

¹⁰¹ Use of descriptions of the hospital silence by the patient from the day of: 4.03. 2018.

¹⁰² Goethe J. W., *Wybór pism estetycznych*, translated by: T. Namowicz, PWN, Warszawa 1981, page 51.

Accordingly “[...] in art the most important part is paying attention to the artist’s privacy [...] it distinguishes the artist for the excellent connection with the inner self”¹⁰³.

I am still searching for the answers to the above questions, I am still working on it. My art work reminisced a “creative madness”. There was an ever present chaos in my art studio, because i was experimenting with variety of painting techniques. Spilling, merging, expressive exploration of the artistic resources available was way stronger than the earlier established assumption of taming colors. It had nothing in common with the colorful field of Rothko. It absolutely did not look like the baby blue peace by Klein.

What is understanding of the artist compared to the power of creation itself ?

„ Color is a progressive art. In painting, sculpture, literature, the drama, it is quite debatable if modern accomplishments surpass those of the past in quality of expression”¹⁰⁴.

■ Search for color in the creative expression own artistic workshop 2017/2018

¹⁰³ M. A. Potocka, *Estetyka kontra sztuka*, Fundacja Eletheia, Warszawa 2007, pages 75-76.

¹⁰⁴ Birren F., *Creative color*, Reinhold Publishing Corporation, New York 1961, page 7.

Searching for the right colors, the interactions amongst colors, deciphering the symbols of colors all of it became a complex process. During this time, all the theories concerning color that I have known did not matter anymore. Causality and expression when painting allowed for spontaneous recording of all the feelings in the context of interpreting the patient's words. The actions influenced the paintings contents. Recalling Szuman's words: "*Expressive can be and is both the composition as well as the form of the painting*"¹⁰⁵.

II The painting stage

During the second stage of work with the paintings there was a period of tranquility. After trying to find the right shades of colors, I have started searching for the method. Władysław Tatarkiewicz wrote that "*there are methods we use to create are seen as a whole: it is not trues [...] ,whatever our point of view of the elements is, we actually rather creating methods from the elements*"¹⁰⁶.

Following the advice of the master, I keep on layering the white color, I feel like I am completing the painting, unifying it at the same time.

According to Marciniak „ *the very same methods - can be the motive and the content of the art works.*"¹⁰⁷.

In order to create white surfaces I needed to experience the feelings of isolation and loneliness. Loneliness understood here as staying focused on the creative problem, not as a social alienation and exclusion from social intersections. Achieving this emotion would allow me to "*gain confidence as a result of self-reflection and the reflection on the world's problems, to become strong and creative*"¹⁰⁸.

Employing pure white suggest the topic of emptiness. In a completely different approach and understanding it is freedom. The intensity of the white forms in the particular paintings

¹⁰⁵ Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.

¹⁰⁶ Tatarkiewicz Wł., *Dzieje sześciu pojęć: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycia estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1988, page 285.

¹⁰⁷ T. Marciniak, *Struktura obrazów* [w:] W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki artystycznej*. Zeszyt 1., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2004, pages 24-46.

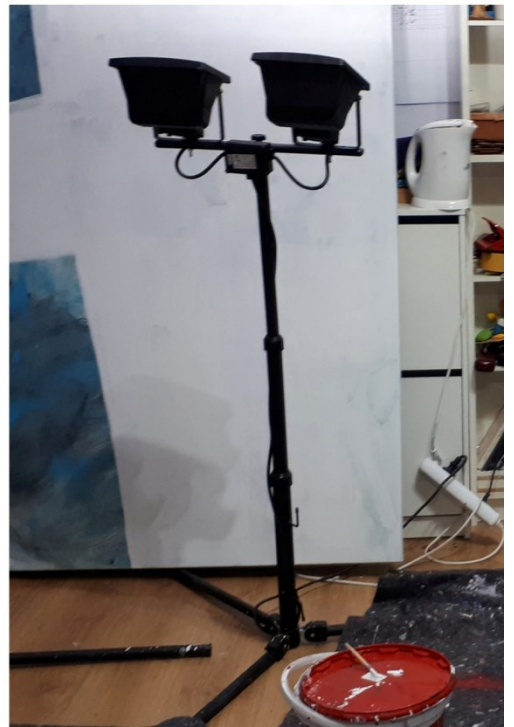
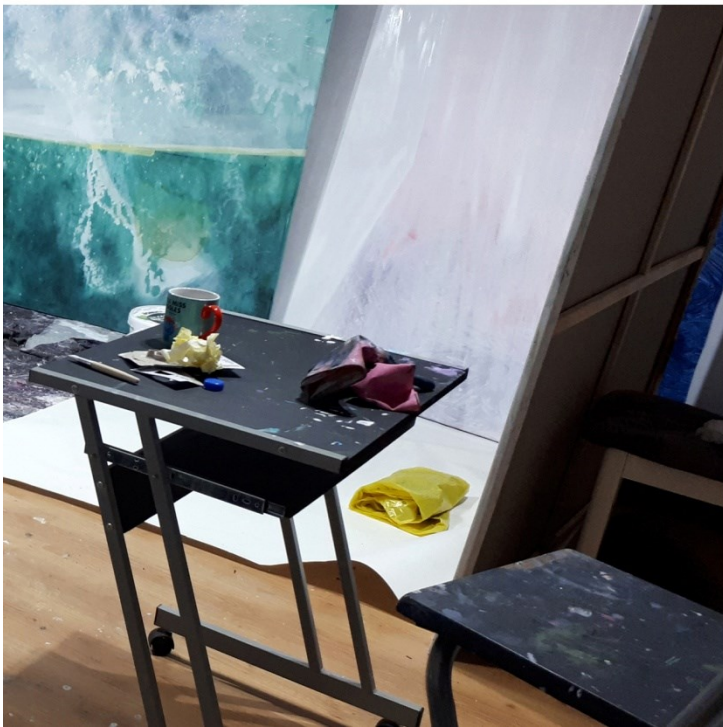
¹⁰⁸ H. Krauze – Sikorska, *Samotność w twórczości*, [w:] W. Limont, K. Nielek- Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*. Tom II, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, page 177.

is limited by the use of glaze technique. Interpreting the white geometrically shaped palm trees with a characteristic structure, „*not only as a way of combining the optical features (used techniques of communication, geometry of the shape, visual layout, composition, but also in the semantics part - the semantic layer (meaningful content)*”¹⁰⁹, one can find a variety of: rays of light in the hallways, the sun shining through the window frames, another time is the visualization of the bandage, used for triaging the affected part of the patient’s body. In other words - visible becomes the visualization of all the hospital landscapes of the hospital silence the way i remembered them. I had them underneath my eye-lids this whole time, when I was creating the white layers. I did not take any photos of these situations. I work in the area of *after-views* of Władysław Strzemiński. The artist treats it as an element of memory. He also writes about them in the context of landscapes „*searching for connections between the shape and the form, examining the distances and the relations amongst things*”.¹¹⁰

During the second stage I was contemplating for quite a very long time cutting out empty spaces in the canvas. The real openness of the art work was changed into the layers of white color, hiding, covering, cutting, limiting, opening, penetrating, surrounding, empty and full. The “viewer-recipient” along with his emotions, makes a choice about how to interpret the white color.

¹⁰⁹ T. Marciniak, dz. quote., page 31.

¹¹⁰ Brogowski L., *Powidoki i po... Unizm i »teoria widzenia« Władysława Strzemińskiego*, słowo / obraz terytoria, Gdańsk 2001, page 57.

■ *Layering the shades of white / looking for artwork,*
own art studio – 2018

3.6.3. Analyze of chosen painting from the painting series *Monochromatic*

In this part of the PhD dissertation I wanted to analyze two paintings picked out from the collection *Monochromatic*. The formal assumptions, along with the expression tools interpreted in a form of an essay are going to allow the viewer to understand the assumptions and the way the art work was created. Cohesion in the creative process allows to limit the quantitative analytics.

„*Sleep mode*” (page 55)

Painting made in one's own technique, on 150x150 cm canvas in the shape of a square. The description is an abstract meaning „*pure composition*”¹¹¹, in which we can differentiate expressive monochromatic painting and one geometric element. At first glance one can see the depth of blue color, a white flat element in the shape of a stretched out rhombus alike, layered on the blue part. You can easily notice the color perspective - the closer to the center of the painting - the color is less intense and the perspective seems flat - coincide with white misshaped geometric shape. One can see directive tensions - vertical layout of lines. The composition is symmetrical, supported by the vertical axis, marked by symmetrical lines, which are also the sides of the geometric figure. The composition is open. Diagonal lines of the geometric form give it certain rhythm. The geometric shape was placed on one surface. In the center one can find pale pink element with irregular sides covered with a see-through white shape of the form. The lack of chiaroscuro makes the shape look completely flat, which becomes the dominant composition in the discussed art work. “*Autonomic symbols of colorful surface make space for the shadow technique.*”¹¹². About a similar problem, stemming from the experimental science, Strzemiński wrote: “The empirical method is about observing the world and the way it is viewed by the painters, leading to the higher consciousness »*chiaroscuro visual consciousness*«”¹¹³.

¹¹¹ S.I. Witkiewicz, *Nowe formy w malarstwie i inne pisma estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1959, page 43.

¹¹² S. Popek, *Barwy i psychika. Percepcja, ekspresja, projekcja*, Wydawnictwo Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2012, page 59.

¹¹³ W. Strzemiński, *Teoria widzenia*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1974, pages 115-152.

The background poses a dynamic colorful contrast for static display of the figure. When interpreting the title of the painting it expresses a symbolic state of suspension. By the patient called "*the sleep mode*". Analyzing the work of art was based on the Panofsky concept. According to his suppositions, one should focus on the psychological state expressed by people¹¹⁴. Only then, beside the formal values we can understand the full spectrum of the content, which provides a wider understanding of the artwork by the viewer. The symbols of colors seem to be quite important due to correlation with the patient's feelings. The interpretation is based on the table number 7 - *Colors and psyche* in cognitive, emotional, character and symbolical aspects. Pink in the cognitive context refers to mental development or childlike mind, however as a symbol- it describes support. Dark blues in this cognitive context refers to the depth of cognition, as a symbol infinity, depth, eternity, longing. White in the cognitive aspect - is looking for the truth about oneself, as a symbol it means purity and spirituality¹¹⁵.

„*Day-to-day activities*” (page 59)

The painting is made on the canvas in a shape of a square 150x150 cm, own technique. At first glance one can see a display of abstract, white, textured geometric shape, at a further stance monochromatic landscape in the background. The surface was visibly split into two parts, that effect shows tension and the dynamism of the composition. Two leaning to the left side vertical lines introduce anxiety. Horizontal line also leaning results in apparent stability. The whole idea of irregularly shaped geometrical figure reminisces a bit a beam leaning to the left. In another interpretation it is a piece of a leaning cross. The dominant color is a dark palm tree in the left top corner of the painting, that was covered with baby-blue and gray paint by expressive sort brush movements. The shades of blue color penetrate one another make an impression of vibrating background. In the analyzed exhibit one can notice strong forces of directions. Directional tensions depend upon the shape of the artwork, the way the lines run in relation to the surface of the painting.

¹¹⁴ E. Panofsky, *Studia z historii sztuki*, translated by: J. Białostocki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.

¹¹⁵ J. Berdyszak, dz. quote., page 101.

In the display dominant is the baby-blue color, that in the cognitive aspect refers to - good intuition and moderate criticism, whilst as a symbol - means spirituality, dreams, peace and eternity. The gray elements speak about the cognitive context and concern the sense of competence, providing intellectual balance and awaken from the mental fatigue. As a symbol those refer to - detachment, escape, being passive. White in the cognitive aspect - is looking for the truth about oneself, as a symbol it means purity and spirituality¹¹⁶.

In my opinion the journey I have experienced when creating the *Monochromatic* changed my approach towards painting. Provoked and inspired by the environment of the ill, I have started my lonely, filled with emotions journey.

During the evaluation phase, after a while, the patient, who described the hospital silence in ten words did not want to add any content to the audio guides. He pointed out that at the moment he feels healthy and does not want to go back to the moments spent in the hospital. „*All is displayed in the painting, why talk about it anymore*”¹¹⁷. As a result of his response there was no audio recorded. The only option available to the viewer is using his senses of sights, smell and touch in order to connect with the painting.

3.6.4. Art Installation *In between the entities*

*“ One of the deepest rooted
and one of the most-established
in the subconsciousness of the human being is the primal fear
Is the fear of darkness.”¹¹⁸*

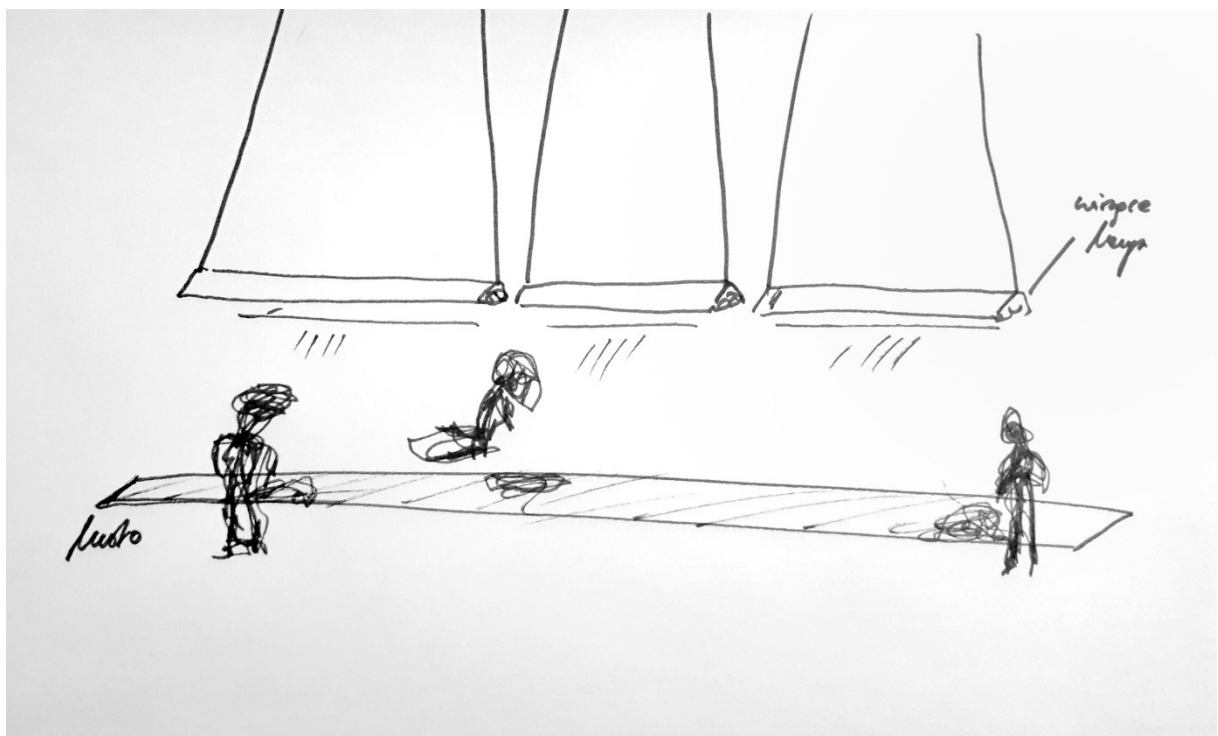
Looking for desired lamps - fluorescent lamps, that were used in the hospitals years ago - became a process many long travels. After much effort I have discovered passionate people, that collect old light fixtures. Collaboration with the company called *Restauracja Lamp* in

¹¹⁶ Tamże, page 101.

¹¹⁷ A sentence told by the patient during a casual conversation on the day of: 3.02.2019.

¹¹⁸ <https://www.ekologia.pl/srodowisko/specjalne/walka-o-swiatlo-krotka-historia-sztucznego-oswietlenia,17369.html>access [access from the day of 20.01.2019]

the city of Bydgoszcz enabled me to adopt the old fluorescent hospital lights in my art installation. Three lights with a cover length of 140 cm were just ideal and met my expectations concerning the visualization. Having the light facing down was my priority. The cumulation of brightness caused tension in the space, in which it will be exhibited created additional effects of variety of shadows. Reflecting in the mirrors (laid out on the ground) - the light, the twilight and additionally reflecting the people's faces has a symbolic dimension. Emmanuel Levinas describes the power of look, describing it as - look in the eyes, meeting, during which The Other stops being The Alien. The face - according to the author's theory - becomes a symbol of responsibility towards The Other. "Connection with The Other can only be made in a responsible way"¹¹⁹.

■ Sketch for the visualization "In between the entities"
artistic sketch book 2018

¹¹⁹ Levinas E., *Etyka i Nieskończony: rozmowy z Philippem Nemo*, translated by: B. Opolska-Kokoszka, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 1991.

■ Search for the art installation elements
Restaurant of lamps 2018

CONCLUSION

*Sight and hearing deliver experiences flowing from the looks and the sounds,
They may be a source of pleasure and aesthetic satisfaction. Color, shape,
Texture of the surface penetrates the senses and inhabits the body of the artist and the viewer,
By awakening the imagination[...]¹²⁰*

PhD dissertation - *The art of silence in the art therapy - based on the series of paintings and art installation* - is an artistic discourse supported by throughout research at the oncology hospital. The painting series *Monochromatic* is my own journey to the world of color and form done with the use of creative experiments. Attaching sound to the paintings was something I did additionally, that I did not aim at in the preliminary stages of the creative experiments. These painting were available and easily understood by people with visual disabilities, when using the sense of hearing and touch. The paintings are a symbol. In the therapeutic definition - psychological stages and feelings, that were released by the oncology patients during the creative process - were now locked in the artistic objects.

Installation *In between the entities* through its relativity connects the hospital world and any other space it is be exhibited at. It invited any by passer to feel the silence, the way the patient felt it.

Finishing the research at the Oncology Center in Bydgoszcz, has reinforced me in the belief, that any type of activity in the art therapy field is meaningful. Pointed out by the feelings and comments of the patients. I do hope that, that it is just a question of when the art therapy programs start in the oncology hospitals, as the main line of treatment support and rehabilitation.

Also I still feel the need for interactions with other human beings and the curiosity concerning the social relations in the hospital spaces. So I continue to search for proof that the art works in the creative process.

This time however in the hematology and oncology wards for children.

¹²⁰ Borowik G., *Zastosowanie arteterapii w procesie kształtowania rozwoju osobowego dziecka*, [w:] *Edukacja w arteterapii*, pod red. A. Kowala, Maximum, Kraków 2013, page 26.

WORKS CITED

Literature

R. Bartel, *Art in therapy, therapy in art. Teoretyczne i praktyczne aspekty terapii przez sztukę*, Wydawnictwo Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu, Poznań 2017.

Birren F., *Creative color*, Reinhold Publishing Corporation, New York 1961.

Borowik G., *Zastosowanie arteterapii w procesie kształtowania rozwoju osobowego dziecka*, [w:] *Edukacja w arteterapii*, pod red. A.Kowala, Maximum, Kraków 2013.

Bourriaud N., *Estetyka relacyjna*, translated by: Ł. Białkowskin, Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2012.

Brogowski L., *Powidoki i po... Unizm i »teoria widzenia« Władysława Strzemińskiego, słowo / obraz terytoria*, Gdańsk 2001.

Dahlhaus C. (translation by Z. Skowron), *Aesthetics of music*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

Druml Ch., Habrat B., Kaumkotter J., Galińska E., Murken A.H., Potocka M.A., *Medycyna w sztuce*, Muzeum Sztuki Współczesnej, Kraków 2016.

Dudek, Z.W., *Synchroniczność – psychologia ukrytego znaczenia* [w:] Z. W. Dudek (red.), *Albo Albo: inspiracje jungowskie. Problemy psychologii i kultury*, Eneteia, 4, Solarium, Warszawa 2000.

Elzenberg H., *Nauka i barbarzyństwo*, w: tegoż, *Z historii filozofii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.

S. Gerstmann, *Psychologia*, Państwowy Zakład Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.

Goethe J. W., *Wybór pism estetycznych*, translated by T. Namowicz, PWN, Warszawa 1981.

Gołaszewska M., *Zarys estetyki*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.

Gombrich E.H., *O sztuce*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.

Hanek L., Passella M., *Arteterapia. Zeszyt naukowy nr 48*, Akademia muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu, Wrocław 1989.

Jastrzab J., *Sztuka narzędziem społecznej terapii*, Wydawnictwo Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach, Katowice 2010.

E. Józefowski, *Arteterapia – praktyka oddziaływań terapeutycznych przy pomocy kreacji plastycznej – pytania i próby odpowiedzi*. „Arteterapia -terapia sztuką w praktyce” 2(9), 2010, pages 2-8.

W. Karolak, *Język wizualny w terapiach twórczości i sztuce*, Difin, Warszawa 2014.

Kluszczyński, *Sztuka interaktywna. Od dzieła – instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.

E. Konieczna, *Arteterapia w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014.

E. Kościelak, M. Szafkowska, *Jan Berdyszak. Szkice i rysunki*, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 2012.

S. Kościelecki, *Współczesna koncepcja wychowania plastycznego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

Krauze – Sikorska H., *Samotność w twórczości*, [w:] W. Limont, K. Nielek- Zawadzka (red.), *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*. Tom II, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, page 77.

Levinas E., *Etyka i Nieskończony: rozmowy z Philippem Nemo*, translated by B. Opolska-Kokoszka, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej, Kraków 1991.

Marciniak T., *Struktura obrazów* [w:] W. Limont (red.), *Z teorii i praktyki artystycznej*. Zeszyt 1., Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń rok wydania, pages 27-46.

Oseka A., *Spojrzenie na sztukę*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1964.

Panofsky E., *Studia z historii sztuki*, translated by J. Białostocki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971.

Popek S., *Barwy i psychika. Percepcja, ekspresja, projekcja*, Wydawnictwo Marii Curie - Skłodowskiej, Lublin 2012.

Potocka M. A., *Estetyka kontra sztuka*, Fundacja Aletheia, Warszawa 2007.

Rogers C. R., *Sposób bycia*, „Rebis”, Poznań 2002.

Rudowski T., *Studia nad arteterapią w ujęciu aksjologiczno-psychologicznym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.

Rzepińska M., *Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa 1989.

Szulc R., *Wykłady z pedagogiki ogólnej. T. II: O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*, Wydawnictwo UMK, Toruń 2007.

Schultz R., *W poszukiwaniu statusu wychowania: Od optyki pedagogicznej do antropologicznej*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, page 23.

Sikorski W., *Werbalne i niewerbalne oddziaływanie w psychoterapii*, Difin, Warszawa 2009.

Strzemiński W., *Teoria widzenia*, Wydawnictwo Literackie, Warszawa 1974.

Szczeklik A., *Katharsis. The healing power of art and nature*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.

W. Szulc, *Arteterapia. Narodziny idei, ewolucja teorii, rozwój praktyki*, Difin, Warszawa 2011.

Szuman S., *O sztuce i wychowaniu estetycznym*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1969.

Tatarkiewicz Wł., *Dzieje sześciu pojęć: sztuka, piękno, forma, twórczość, odtwórczość, przeżycia estetyczne*, Państwowe Wydawnictwa Naukowe, Warszawa 1988.

Wojnar I., *Jedność i różnorodność pedagogiki zwanej ogólną*, [w:] A. Bogaj, *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*, Wydawnictwo instytutu Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001, page 39.

On-line resources:

https://msl.org.pl/wydarzeniams/archiwum/strzeminski-kompozycja_unistyczna_13,372.html
[access granted on the day of: 12.01. 2019]

<https://www.ekologia.pl/srodowisko/specjalne/walka-o-swiatlo-krotka-historia-sztucznego-oswietlenia,17369.html>
[access granted on the day of: 20.01.2019]

<https://www.facebook.com/restauracjalamp/photos/a.915008328597918/1281067611991986/?type=3&theater>
[access granted on the day of: 20.01.2019]

http://www.radiopik.pl/144,56,14-marca-2017?fbclid=IwAR1konRiltSYFlsyZU8IZY8kDpUTS2byUnZONluFCU6BcBzRjG_cDPvChZY
[access granted on the day of: 17.01.2019]

https://pl.wikipedia.org/wiki/Sztuka_dla_sztuki
[access granted on the day of: 5.02.2019]

<http://www.elajablonska.com/>
[access granted on the day of: 5.02.2019]

<https://www.tate.org.uk/visit/tate-modern>
[access granted on the day of: 5.02.2019]

ATTACHMENTS

Attachment number 1

Chosen quotes from the interviews with the patients, who participated in the art therapy workshops:

- *"I came to the classes with my legs shaking, and I came out with a smile."* - Piotr
- *„ ...bright colors, love, future, alone..."* – Agnieszka
- *"I have been positively charged with the life's energy, because I met a person with joy in her demeanor and open heart for everybody"* - Elżbieta
- *"Talk, meetings, really important emotions"*- Ryszard
- *"During the workshops I felt at peace, I felt closeness of kind-hearted people"*-Bogumiła
- *"These classes have helped me build up my psyche"*-Ela
- *"I melted over the illness... I am glad I was present, I painted with joy, though i did not feel joyous. I feel good here"*- Ewa
- *"...At least for that moment I was able to disconnect from the illness ... I feel calmer and a bit happier"* - Marek
- *"I can feel the burn from the sunlight"* - Robert
- *"I feel relaxed"* - Zbigniew
- *"I feel like a leaf carried by the wind. I will fall down soon. What will happen to me - I do not know"*- Zawieszona

Attachment number 2

Link to an interview with an oncology patient made for PIK Radio in the city of Bydgoszcz on the 14th of March 2017.

http://www.radiopik.pl/144,56,14-marca-2017?fbclid=IwAR1konRiltSYFIsyzU8IZY8kDpUTS2byUnZONluFCU6BcBzRjG_cDPvChZY [access granted on the day of: 12.01.201]

REPRODUCTIONS

Title	Page
■ „The Inside”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	52
■ „Tangibility”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	53
■ „Soul, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	54
■ „State of sleep”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	55
■ „Waiting”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	56
■ „Anxiety”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	57
■ „The truth”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	58
■ „Daily life”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	59
■ „A stop”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	60
■ „Retrospective”, 150 x 150 cm, own technique, canvas, 2018	61